

ARGUMENTAVIMAS REMIANTIS TEISĖS PRINCIPAIS: ATKURIAMASIS IR PLĖTOJAMASIS BŪDAI

Mokslo studija

Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai

ARGUMENTAVIMAS REMIANTIS TEISĖS PRINCIPAI: ATKURIAMASIS IR PLĖTOJAMASIS BŪDAI

MOKSLO STUDIJA

Johanas BALTRIMAS

Mindaugas LANKAUSKAS

2014/Vilnius

Autoriai:

Johanas BALTRIMAS ir Mindaugas LANKAUSKAS

Mokslo studijoje analizuojama teismų argumentavimas remiantis teisės principais. Išanginėje studijos dalyje trumpai aptariama teisės principų samprata, teisės principo ir normos santykis bei teisės principų paskirtis. Toliau darbe yra nagrinėjami du argumentavimo remiantis teisės principais būdai, autorių įvardinti kaip atkuriamasis bei plėtojamasis, aptariami šių būdų privalumai bei trūkumai bei pateikiamos išvados.

Už patarimus ir pagalbą rengiant studiją autoriai dėkoja studijos recenzentams, taip pat dr. Eglei Mauricei ir Lietuvos teisės instituto vyriausiajam mokslo darbuotojui dr. Petriui Ragauskui.

Mokslinis redaktorius:

Lietuvos teisės instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas dr. **Petras Ragauskas**

Recenzentai:

Prof. dr. (HP) **Egidijus Kūris** (Vilniaus universitetas)

Doc. dr. **Ernestas Spruogis** (Mykolo Romerio universitetas)

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius

Tel./faks. (+370 5) 249 75 91

info@teise.org, www.teise.org

ISBN 978-9986-704-31-7 (Internetinis leidinys)

© Lietuvos teisės institutas, 2014

TURINYS

ĮVADAS	4
I. TEISĖS PRINCIPŲ SAMPRATA, JŲ SANTYKIS SU TEISĖS NORMOMIS IR PASKIRTIS	6
1.1. Teisės principų samprata	6
1.2. Teisės principo ir teisės normos santykis	9
1.3. Teisės principų paskirtis	11
II. DU ARGUMENTAVIMO REMIANTIS TEISĖS PRINCIPAIŠ BŪDAI	15
2.1. Atkuriamasis argumentavimo remiantis teisės principais būdas	16
2.1.1. Teisės principų turinio paieška statutinės teisės normose	18
2.1.2. Teisės principų turinio paieškos statutinėse normose ryšys su kitais teisės aiškinimo metodais	20
2.1.3. Teisės principų turinio paieška precedentinės teisės normose	21
2.2. Plėtojamasis argumentavimo remiantis teisės principais būdas	23
2.2.1. Plėtojamasis argumentavimo būdas ir išėjimas už teisės ribų	24
2.2.2. J.Rawlso metodas	26
2.3. Ryšys su teisės principų svėrimu ir balansavimu	28
2.4. Atkuriamojo ir plėtojamajo teisės principų taikymo būdų pranašumai ir trūkumai	29
2.4.1. Skirtingas teisinis apibrėžtumas	29
2.4.2. Nepageidautinų subjektyvių veiksnių įtakos rizika	30
2.4.3. Ryšys su teisės raida	32
IŠVADOS. Lentelė. Atkuriamojo ir plėtojamajo teisės principų taikymo būdų ypatumai	34
NAUDOTI ŠALTINIAI	35
SUMMARY	38

I V A D A S

Atskirojoje nuomonėje dėl sprendimo byloje *Lochner prieš Niujorką*¹ O. W. Holmesas pateikė vieną dažniausiai cituojamų savo frazių „abstrakčios nuostatos neišsprendžia konkrečių bylų“ (angl. *general propositions do not decide concrete cases*).² F. Schaueris panašiai teigia, kad kai kurie terminai, pavyzdžiui, „laisvė“, „lygybė“, nelemia vienareikšmių atsakymų į teisinius klausimus. Pasak jo, nors jie nėra visiškai tušti, tačiau kiekvieno jų taikymas, konkretinimas reikalauja, kad būtų pateikiama papildomų premisų, kurios būtinos tam, kad minėti bendrieji terminai galėtų būti taikomi specifiniais atvejais.³ Panašiai tvirtina ir R. Alexy, kuris nurodo, kad principai yra tokio aukšto bendrumo lygio norminiai teiginiai, kad jų dažniausiai neįmanoma pritaikyti be jokių papildomų norminių prielaidų.⁴

Teisės doktrinoje kalbama apie skirtingus teisės taikymo, teisės aiškinimo, teisinio argumentavimo metodus: lingvistinį (pažodinį), sistemini, lyginamąjį, teleologinį ir kitus. Teisės aiškinimas naudojantis teisės principais yra vienas iš mažiau apibrėžtų teisės taikymo metodų. Šiame darbe bandoma į šį metodą pažvelgti per dviejų skirtingų požiūrių prizmę, pademonstruoti dvi galimas perspektyvas. Pirmojo požiūrio esmė – teisėjo diskrecija naudoti teisės principus yra pakankamai ribota, konkretaus teisės principo turinys gali būti atrandamas ankstesnėse šio principo veikimo apraiškose (įstatymuose, kituose statutinės teisės aktuose, teismų precedentuose). Kitas požiūris reiškia, kad teisė – suprantama pozityviaja, formaliąja prasme – yra nepakankama tinkamam teisinių klausimų, ginčų išsprendimui, ir čia gelbsti teisės principai: jie yra ta arterija, per kurią teisė papildoma moraliniais, praktiniais ir kt. argumentais. Šis požiūris artimas kūrybiškojo teisės interpretavimo mokyklai.

Įvardytų dviejų požiūrių suvokimas, derinimas ir balansavimas priimant teismų sprendimus ir kitus teisinius dokumentus yra išties reikšmingas, nes pernelyg didelis nukrypimas į vieną ar kitą pusę didina riziką, kad teisinių sprendimų pasekmės nebus naudingiausios visiems santykių dalyviams, analogiškose bylose bus priimami skirtingi sprendimai, ir taip bus pažeidžiami asmenų lygybės prieš įstatymą ir teismą, asmenų teisėtą lūkesčių reikalavimai, neužtikrintas valdžių padalijimo principas ar kiti teisiniai gėriai.

Kai kuriais teisinio argumentavimo atvejais teismo sprendimo rezoliucinė dalis būtų tokia pati, nepriklausomai nuo to, kuriuo požiūriu būtų vadovautasi (ir dėl to prieš tai nurodytos grėsmės mažiau aktualios); tačiau ir šiais atvejais sprendime pateikiamas eksplicitinis argumentavimas yra labai svarbus, nes jis gali lemti proceso dalyvių įsitikinimą apie tai, ar jie buvo išklaustyti, ar teismas „liko teisės ribose“, ar turėjo diskreciją priimti kitokį sprendimą, ar sprendimas buvo priimtas nešališkai, ar buvo atsižvelgta į visus reikšmingus ginčo aspektus ir pan. Konstitucinėje jurisprudencijoje pripažįstama, kad tinkamas sprendimo motyvavimas yra viena iš procedūrinio teisingumo užtikrinimo prielaidų.⁵ Tinkamas sprendimo pagrindimas turi įtakos ir vėlesniam šio teismo sprendimo, kaip precedento, naudojimui. Tinkamas motyvavimas leistų užtikrinti, kad precedentinės taisyklės taikymo sritis ateityje nebus pernelyg išplečiama arba susiaurinama. Jeigu iš precedentinio sprendimo motyvų galima aiškiau matyti,

¹ Šioje byloje buvo nuspręsta, kad valdžios draudimas kepyklų darbuotojams dirbti daugiau kaip 10 valandų per dieną arba 60 valandų per savaitę prieštaravo sutarčių laisvės principui (žr.: US Supreme Court. *Lochner v. New York* - 198 U.S. 45 (1906). Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/198/45/case.html>> [žiūrėta 2013-09-10].

² Legal Information Institute. Cornell University Law School. *Lochner v. New York* (No. 292). Prieiga per internetą: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0198_0045_ZD1.html> [žiūrėta 2013-09-10].

³ Schauer F. *Law and Language*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company Ltd., 1993, p. 434.

⁴ Alexy R. *Teisinio argumentavimo teorija*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 277.

⁵ Pvz., žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugšėjo 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957, atitaisymanas – 2006-11-25, Nr. 27, atitaisymanas – 2006-12-16, Nr. 137.

kada kita vėlesnė byla gali būti pripažįstama analogiška, o kada precedentas vėlesnėje byloje neturi saistančios galios, būtų aiškiau, kada teismai ateityje precedento yra saistomi, o kada – ne.

Šie įvadiniai pastebėjimai pagrindžia tirtinos srities pasirinkimą ir aktualumą. Tyrimu siekiama plėtoti teisės principų taikymo ypatumų pažinimą. Tai, be kita ko, atliekama vertinant hipotezę, kad teisės principų taikymas yra dvejetainio pobūdžio: išskiriami du argumentavimo remiantis teisės principais būdai, kurie šiame darbe vadinami atkuriamuoju bei plėtojamuoju teisės principų taikymo būdais.

Studiją sudaro dvi struktūrinės dalys. Pirmojoje yra aptariami bendresnio pobūdžio klausimai, apžvelgiama specialioji literatūra ir pristatomi teisės principų sampratos, teisės principo ir teisės normos santykio bei teisės principų paskirties klausimai. Atsižvelgiant į iškeltą tikslą, teisės principų sampratos, klasifikacijos tyrimo klausimai šiame darbe laikomi pagalbinais ir analizuojami tiek, kiek yra būtina pagrindinei tyrimo temai (teisinio argumentavimo teisės principais ypatumams) atskleisti. Antrojoje darbo dalyje pristatomas teisės aiškinimo, pasitelkiant teisinius principus, klausimas. Šis klausimas nagrinėjamas iš minėtų dviejų skirtingų požiūrių perspektyvos – aptariama požiūrių esmė, vertinama potenciali jų nauda ir žala (rizika). Tai atliekama remiantis specialiosios teisinės filosofinės literatūros tyrimu; kokybiškai analizuojant susijusius teismų sprendimų pavyzdžius, hipotetiškai sumodeliuotas situacijas ir jų ryšį su moksle išskiriamais teisinės sistemos siekais (pvz., teisinis apibrėžtumas, asmenų pasitenkinimas procedūrinio teisingumo standartų užtikrinimu ir kt.); bei pasitelkiant loginę analizę, kuri remiasi teisės moksle išskiriamais ginčų sprendimo ypatumais.

Lietuvos teisės moksle teisės principai buvo nagrinėti įvairiais pjūviais, šią temą yra analizavę V. Mikelėnas, J. Gumbis, R. Latvelė, E. Kūris, G. Lastauskienė, K. Jankauskas, V. Sinkevičius, A. Vaišvila, E. Jarašiūnas, V. Vadapalas ir kiti. Užsienio mokslinėje literatūroje teisės principai taip pat yra išsamiai tirti, o didelę įtaką teisės mokslui šiame kontekste padarė net kelis dešimtmečius trukęs amerikiečių teisės filosofų H. L. A. Harto ir R. Dworkino ginčas dėl teisės sampratos apskritai. Tarp kitų įtakingų autorių paminėtini J. Rawlsas, R. Posneris, J. Razas, N. MacCormickas, R. Summersas, R. Alexy, A. Barakas, L. Alexanderis, R. Ávila, A. Peczenikas, F. Schaueris bei daugelis kitų. Neretai principai nagrinėjami platesniame kontekste, svarstant įvairius teisinius (ir ne tik) klausimus, susijusius su materialinės teisės interpretavimu, su teisės samprata, teisės ir moralės santykiu ir pan.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad argumentavimas teisės principais yra aktualus, tirtinas fenomenas, o tokiu pjūviu kaip šiame darbe jis nebuvo išsamiai analizuotas. Nepaisant gana nemažo Lietuvos mokslininkų įdirbio nagrinėjant teisės principų temą, šis tyrimas yra naujas, iki šiol argumentavimas remiantis teisės principais nebuvo analizuotas pagal darbe aptariamus du požiūrius. Šiame darbe tiriama, kokios teorinės koncepcijos dėl principų vaidmens argumentavimo procese teisės moksle yra įtakingiausios, pagrindinis dėmesys sutelkiamas į teorinių išvalgų bei koncepcijų įvairovės nagrinėjimą.

I.

TEISĖS PRINCIPŲ SAMPRATA, JŲ SANTYKIS SU TEISĖS NORMOMIS IR PASKIRTIS

1.1. Teisės principų samprata

Visų pirma derėtų apibūdinti, kas yra laikytina teisės principais, kadangi savaime suprantama, jog kalbant apie principų vaidmenį teisminiame argumentavime pirmiausia reikia apibrėžti, apie *kieno* vaidmenį kalbama, kas yra tyrimo dalykas. Ir čia susiduriama su pirmu sunkumu, kadangi teisės moksle nėra vieningos nuomonės (ar bent jau vyraujančios pagrindinės srovės) dėl to, kas yra laikytina teisės principais. Turbūt daug nesuklysimė teigdami, kad vienos tiesos čia nėra ir konkreti teisės principų samprata ir sąvoka daugiausia priklauso nuo to, kokiai teisės filosofijos kryptiai labiau simpatizuoja vienas ar kitas autorius. Pati principų sąvoka nėra vien tik teisinės sistemos „produktas“, kadangi šiuo terminu apibūdinama kategorija naudojama ir įvairiose kitose sistemose (pavyzdžiui, taip pat gali būti ir filosofiniai, moralės, ekonominiai ir kitokie principai), atitinkamai teisės principai yra sąlygojami savitos teisinės sistemos logikos bei struktūros – tai juos atiboja nuo kitų, anksčiau minėtų, principų. Tai teorinis konstruktas, atitinkamai „įkraunamas“ specifiniu turiniu, kurį lemia tokios teisės filosofijos mokyklos kaip prigimtinė teisė, teisinis pozityvizmas, teisinis realizmas, interpretacinė teorija ir kt., taip pat kontinentinės ar bendrosios teisės sistemos tradicija, romėnų teisės paveldas, istorinė valstybės teisės raida ir kiti veiksniai. Skirtingas sąvokas bei sampratas nulemia skirtingas šių (ir kitų) mokyklų atstovų požiūris į tai, kas yra teisė apskritai. Tiesa, kaip jau buvo minėta anksčiau, šiame darbe konkreti samprata nėra tiek svarbi, kiek principų taikymo praktika teismams priimant sprendimus. Kita vertus, bent glausta sampratos analizė yra aktuali, kadangi nuo sampratos gali priklausyti ir principų taikymo ypatumai, pavyzdžiui, laikantis griežtos pozityvistinės linijos kyla klausimas, ar principai apskritai gali būti taikomi, nes šiuo atveju jie, skirtingai nuo normų, nėra laikomi turinčiais normatyvinį krūvį.⁶ Pagrindinis klausimas kyla ne dėl teisės principų konkrečios apibrėžties ar struktūros elementų, bet dėl to, ar jie yra teisiškai įpareigojantys, t. y. kokios yra jų funkcijos ir vaidmuo teisinėje sistemoje.

Analizuoti teisės principą kaip teisinę kategoriją gana sudėtinga, kadangi jis nepasižymi tokia aiškia struktūra kaip teisės normos, taip pat nebūtinai turi būti eksplisitiškai įtvirtintas konkretaus teisės akto tekste, o gali būti išvedamas iš kitų normų ar principų „pasiskolinamas“ iš moralės ar „randamas“ papročiuose. Teisės principus svarbu atskirti nuo politinių ar moralės principų, nors tam tikrais atvejais ši takoskyra gali būti ir labai nežymi. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje taikomas „teisinės valstybės“ principas gali būti laikomas tiek teisiniu principu, kuris įtvirtintas Konstitucijos⁷ preambulėje ir atskleistas konstitucinėje jurisprudencijoje, tiek ir politiniu, kadangi išreiškia liberalios demokratijos vertybes, o konkrečiai – teisės viršenybės principo laikymąsi. Tačiau,

---

⁶ „Teisės principai nėra priskiriami *normatyviai* teisei tikrovei, taigi principais įvardijamos tokios bendro pobūdžio vadovaujančios (kreipiančios), pamatinės, tačiau itin abstrakčios *idėjos*, kurios priklauso tik teisinės sąmonės sričiai ir negali būti tapatinamos su teisės aktuose formaliai apibrėžtomis teisės normomis, kurios įtvirtina konkrečias teises ir pareigas.“ Žr. *Jankauskas K.* Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2005, p. 31.

⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume // Lietuvos aidas, 1992-11-10, Nr. 220; Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

pavyzdžiui, monogamija, kaip moralės principas, teisinėje sistemoje kiek transformuojasi ir apima tik santuokinę monogamiją, kurios pažeidimas gali užtraukti atsakomybę. Kaip matome, šiuo atveju plataus pobūdžio moralės principas yra susiaurinamas, kadangi jo įtvirtinimas visa apimtimi galimai pažeistų kitus principus, pavyzdžiui, teisę į privataus gyvenimo gerbimą.

Apibendrinamas įvairių autorių pozicijas, K. Jankauskas pateikia pačią abstrakčiausią teisės principų sąvoką, nurodydamas, kad „<...> teisės principų sąvoka iš esmės niekuo nesiskiria nuo bendrosios principų sąvokos, kuri vartojama kitose tikrovės srityse, taigi teisės principai – tai vadovaujančios idėjos, pamatinės nuostatos, kreipiantieji pradai, kurie dalykiškai ir logiškai apibūdina tai, kas nuo jų priklauso. Teisės principai determinuoja (teisine prasme) kitus reiškinius, kreipia kitų reiškinių turinį, daro įtaką kitiems teisinės sistemos elementams ir visai teisinei sistemai“.⁸ Be to, reikia išsiaiškinti, *koks* yra tų pamatinių nuostatų turinys *per se*. Šiuo atveju į pagalbą galima pasitelkti B. Cardozo išreikštą poziciją. Pasak šio autoriaus, labai svarbu yra tai, kad teismų sprendimuose atsispindėtų dabartinės viešojoje erdvėje esančios vertybės, kadangi tokiu būdu užtikrinamas nešališkumas. Pasak šio autorius, „mano kaip teisėjo pareiga yra įkūnyti teisėje ne tik siekius, įsitikinimus ir filosofines pažiūras, tačiau ir siekius, įsitikinimus bei filosofines pažiūras vyrų ir moterų, gyvenančių mano laikmečiu“.⁹ Taigi, remiantis šia nuomone, kaip vienas iš bruožų, kuriais turėtų pasižymėti teisės principai, yra jų *šiuolaikiškumas* ir atitiktis egzistuojančioms (o ne praeities) visuomeninėms vertybėms. Ši pozicija yra pakankamai įtikinama, kadangi tokiu būdu, viena vertus, išvengiama pernelyg didelio subjektyvumo (kadangi reikia turėti omenyje ne tik savo, tačiau ir kitų visuomenės narių požiūrius bei nuostatas, vyraujančią teisinę kultūrą), kita vertus – teisė (ir teisės principai konkrečiai) yra taikoma atsižvelgiant ne tik į konkretaus teisės akto priėmimo metu buvusius siekius bei aplinkybes, tačiau ir į pokyčius visuomenėje, įvykusius per tą laiką. Tokiu būdu galima išvengti aklavietės, kuri gali atsirasti laikantis griežtai pažodinio originalistinio teisės aiškinimo, t. y. kai teisės principai yra taikomi neatsižvelgiant į iš esmės pasikeitusias aplinkybes, kas paneigtų jų, kaip dabartinių (o ne praeities) visuomeninių vertybių išraiškos, reikšmę. Tai, žinoma, nereiškia, kad pažodinis, originalistinis teisės akto tekstas turėtų būti visiškai ignoruojamas jį savavališkai aiškinant *contra legem* be jokių apribojimų, bet šis aspektas yra svarbus sprendžiant sudėtingas bylas, kur tarpusavyje konkuruoja skirtingi visuomeniniai gėriai. Tokiu atveju išvedant analogiją su *lex posterior derogat priori* principu, aiškinant teisę, pirmenybė turėtų būti teikiama dabartinei, o ne praeityje egzistavusiai teisinio principo sampratai. Skeptikai pasakys, kad klasikinis romėnų teisės principas buvo orientuotas tik į griežtai suformuluotas normas (*lex*), tačiau tai nepaneigia galimybės panašų samprotavimo būdą taikyti ir interpretuojant abstraktesnius teisinės sistemos elementus, t. y. teisės principus. Tiesa, originalistinio aiškinimo naudai galima pasitelkti tokius kertinius teisės principus, kaip teisinis aiškumas ar teisėti lūkesčiai, ir tai yra ganėtinai svarus argumentas. Ir visgi tai neatsveria pranašumų, kuriuos suteikia į dabartį orientuotas bei korektiškai taikomas kūrybiškas teisės principų aiškinimas (plačiau žr. 3 skyrių).

Savaime suprantama, kad anksčiau minėtas šiuolaikiškumas nėra vien išskirtinai teisės principams būdingas bruožas (net ne visi sutiktų ir su tuo), nes šiuolaikiški gali būti įvairūs dalykai, pavyzdžiui, šiuolaikiška kultūra, mada, mokslo koncepcijos ir pan. Be to, tai yra daugiau teisės principų *aiškinimo* teorija, tačiau tuo nieko nėra pasakoma apie teisės principų turinį ir nepadedą jų atriboti nuo kitų (pavyzdžiui, moralės) principų. Autorių nuomone, teisės principų, kaip visumos, *turinio* apibrėžti labai konkrečiai nėra nei galimybių, nei galbūt ir reikalo. Tokia prielaida darytina atsižvelgiant į tai, kad teisės principai yra heterogeniški, skiriasi jų turinio elementai, paskirtis bei apimtis. Pačia bendriausia prasme teisės principai išreiškia pamatinės visuomenės vertybes. Kaip teisingai analizuodamas konstitucinius principus pastebi K. Jankauskas: „Įstatymų leidejas, kiti teisėkūros subjektai paprastai turi diskreciją

⁸ Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2005, p. 16.

⁹ Cardozo B. The Nature of the Judicial Process. New Haven: Yale University Press, 1921; 1991, p. 173–174.

detalizuoti Konstitucijos nuostatas, taip pat reguliuoti santykius, kurie Konstitucijoje tiesiogiai nėra reglamentuojami, tačiau tai darydami teisėkūros subjektai privalo neperžengti Konstitucijoje numatytą ribą, nepažeisti pamatinės visuomeninės vertybės išreiškiančių teisės principų.¹⁰ (pabraukimas autorių). Kas yra tos pamatinės vertybės, ar jos yra tai, kas konkrečiu laikotarpiu yra priimtina visuomenės daugumai? Visuomenės dauguma turi potencialą ir galią formuoti vertybinę visuomenės stuburą, tačiau liberalioji Vakarų demokratija nėra primityviai suvokiama kaip vien tik daugumos diktatūra, o turėtų atspindėti visuomenės daugiasluoksniškumą, todėl į šį klausimą negalima atsakyti vienareikšmiškai.

Derėtų pažymėti ir tai, kad principai visuomenės vertybes atspindi nevienodai. Vieni principai (pvz., teisėtų lūkesčių apsaugos ar jau minėtosios monogamijos) tas vertybes atspindi tiesiogiai, o kiti – netiesiogiai. Sąlygiškai juos galima pavadinti operacionaliais, kadangi jie nurodo, kaip turi būti aiškinamos ir taikomos teisės nuostatos, jie yra ne tiek tiesioginė vertybių, kiek logikos išraiška.

Pasak R. Dworkino ir R. Alexy, svarbus principų taikymo ypatumas yra tas, kad, skirtingai nei normos, taikant vieną iš jų, konkuruojantis nėra paneigiamas ir eliminuojamas iš teisinės sistemos, o štai taikant normas galimi du atvejai – konkurencija (kai konkuruojanti norma nėra pašalinama, kaip ir teisės principų konkurencijos atveju) ir kolizija, kai prieštaraujanti taikomai norma yra eliminuojama. Kaip nurodo K. Jankauskas, „teisės principų kolizija kaip vidinis teisės prieštaravimas yra apskritai negalima: principuose išreikštos pamatinės vertybės koegzistuoja ne paneigdamos, bet papildydamos viena kitą. Konkrečioje byloje konkuruojantis, bet „pralaimėjęs“ teisės principas išlieka teisės sistemoje ir ateityje galės būti taikomas kitoje byloje, kurioje (priklausomai nuo faktinių aplinkybių) galbūt „nurungs“ kitą „mažesnio svorio“ teisės principą“.¹¹ Taigi, galima teigti, jog taikant principus esminis tikslas – surasti tinkamą balansą tarp skirtingų principų konkrečioje situacijoje. Vadovaujantis šios studijos 1.3 skyriuje išsamiau nagrinėta E. Kūrio konstitucinių principų aiškinimo koncepcija, reikėtų atsižvelgti ne tik į principus, kurie konkrečiu atveju konkuruoja, tačiau ir į visą normų bei principų sistemą. Holistinis požiūris padeda išvengti fragmentiškumo, tačiau kartu yra ir gana sudėtingas, kadangi reikia įvertinti daug faktorių ir sąryšius tarp jų. Atomistinis požiūris savo ruožtu yra paprastesnis taikymo prasme, tačiau stokoja visapusiškumo bei konteksto įvertinimo. Tiesa, negalima kategoriškai teigti, jog šio požiūrio šalininkai linkę ignoruoti principų tarpusavio sąsajas, tačiau įprastai tam skiriama gerokai mažiau reikšmės (jeigu išvis skiriama). Taigi, galima sakyti, kad turime savotišką metodologinę Prokrusto lovą – tiek per siauras, tiek per platus principų interpretavimas yra pavojingas. Net ir išreikškus aiškia simpatiją holistiniam požiūriui kaip platesniam, tai nereiškia, kad teisės principai gali būti aiškinami taip, kaip kažkam „atrodo“.

Apibendrinant – teisės principai turi stiprų vertybinį pagrindą ir drauge yra gana „lankstūs“ ta prasme, kad jų turinys nėra amžinas ir nekintantis, o priklauso ir nuo pačios visuomenės vertybinių pokyčių. Čia slypi ir tam tikras pavojus, kadangi gali būti gana sudėtinga tuos vertybinius pokyčius atpažinti sprendžiant konkrečią bylą, negalima atmesti ir prielaidos, kad tie pokyčiai gali būti atpažinti netiksliai. Šiame kontekste paminėtinas Konstitucinio Teismo nutarimas dėl Seimo nutarimo dėl šeimos koncepcijos,¹² kuriuo, be kita ko, buvo konstatuotas ir minėto Seimo akto prieštaravimas konstituciniam teisinės valstybės principui. Nors tiesiogiai Konstitucinio Teismo nutarimo tekste ir nėra konkrečiai nurodoma, darytina prielaida (turint omenyje ir tai, kad ne visada teisės principais yra remiamasi atvirai ir kad kartais jais gali būti remiamasi „pagal nutylėjimą“), kad Konstitucinis Teismas be santuokinės

¹⁰ Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2005, p. 35.

¹¹ Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2005, p. 21.

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2011, Nr. 118-5564.

šėimos konstitucinę apsaugą pripažindamas ir kitoms šėimos formoms¹³ negalėjo neįvertinti fakto, kad per beveik 20 metų po Konstitucijos priėmimo šėimos samprata visuomenėje pakito ir nebėra išimtinai siejama tik su santuoka. Tikėtina, kad šėimos sampratos originalistinis aiškinimas leistų Konstituciniam Teismui prieiti ir prie priešingos išvados, kadangi darytina prielaida, jog Konstitucijos priėmimo metu, 1992 metais, didžioji dalis visuomenės galėjo turėti konservatyvią (išimtinai su santuoka susijusią) šėimos viziją. Visgi, Konstituciniam Teismui priėmus tokį sprendimą, turbūt galima būtų konstatuoti, kad konkreti socialinė realybė ir jos vertybinis laukas yra ignoruojami, nepaisant to, kad teisės funkcija yra reguliuoti egzistuojančius visuomeninius santykius, o teisinės valstybės siekis yra deklaruojamas pačioje Konstitucijoje. Savo ruožtu kiekvienas teisės principas turi tam tikrą specifinį turinį, kuris gali būti daugiau ar mažiau abstrakčiai apibrėžtas analizuojant tą konkretų principą. Pavyzdžiui, akivaizdu, jog civilinės teisės principas, kad sutarčių reikia laikytis (lot. *pacta sunt servanda*), ar baudžiamosios teisės principas, kad niekas negali du kartus būti baudžiamas už vieną ir tą patį nusikaltimą (lot. *non bis idem*), yra siauresnės apimties ir todėl konkrečiau apibrėžiami nei konstituciniai teisinės valstybės ar valdžių padalijimo principai. Savaiame suprantama, kad tai lemia tam tikrus ypatumus ir teismams taikant šiuos principus savo praktikoje. Galima daryti prielaidą, kad abstraktesnių principų taikymas yra sudėtingesnis, o būsimas sprendimo rezultatas yra sunkiau prognozuojamas bei galimai subjektyvesnis.

Be materialinių teisinių santykių reguliavimui skirtų principų, galima išvelgti ir teisinės sistemos logiką įkūnijančius teisės principus, kuriais vadovaujantis aiškinamos ir taikomos teisės nuostatos.¹⁴ Pavyzdžiui, *lex retro non agit* principas, iš dalies nusakantis teisės galiojimą laiko atžvilgiu, pats iš esmės taisyklės, kuria turėtų vadovautis asmenys teisiniuose santykiuose, neišreiškia – jį pasitelkus galima tik išrinkti, kurios kitos taisyklės turėtų būti taikomos. Šie principai patys visuomenės vertybes atspindi tik netiesiogiai, iš dalies, skirtingai nei tiesiogiai į teisinių santykių reguliavimą orientuotieji – kaip buvo minėta, jų pagrindinė paskirtis yra teisės sistemos vidinės logikos, darnos palaikymas.

Reziumuojant galima teigti, jog teisės principai išreiškia pagrindines pamatines visuomenės vertybes ir specifinę konkrečios teisinės sistemos logiką, jiems būdingas gana didelis abstraktumo laipsnis ir stiprus vertybinis pagrindas. Tai gana abstraktus teisės principų apibrėžimas, tačiau sunku išskirti visiems jiems būdingus konkrečius turinio elementus, kadangi tai daug priklauso nuo konkretaus principo, kuris yra analizuojamas.

1.2. Teisės principo ir teisės normos santykis

Santykis tarp teisės principo ir teisės normos yra vienas iš svarbesnių klausimų nagrinėjamame kontekste ir tiesiogiai susijęs su 1.3 poskyryje aptariamu principų paskirties klausimu bei reguliaciniu poveikiu. Dėl normos tiesioginio taikymo sutaria tiek formalistai su pozityvistais, tiek ir realistai ar prigimtinių teisės šalininkai. O principo atveju, kaip jau buvo aptarta anksčiau, nuomonės gali skirtis iš esmės, nuo išimtinai tik deklaratyvios bei simbolinės funkcijos jiems priskyrimo iki tiesioginio taikymo teismų praktikoje. Tiesa, ne visi autoriai principo ir normos atribojimo klausimą laiko svarbiu,

¹³ „Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad konstitucinė šėimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, įtvirtinto Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalies nuostatose. Tai, kad santuokos ir šėimos institutai yra įtvirtinti tame pačiame Konstitucijos 38 straipsnyje, rodo neatsiejamą ir neginčijamą santuokos ir šėimos ryšį. Santuoka yra vienas iš šėimos konstitucinio instituto pagrindų šėimos santykiams kurti. Tai yra istoriškai susiklostęs šėimos modelis, neabejotinai turintis išskirtinę vertę visuomenės gyvenime, užtikrinantis Tautos ir valstybės gyvybingumą bei istorinį išlikimą. Tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 38 straipsnio 1 dalies nuostatas, nėra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šėimos, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendras gyvenimas, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prierašumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas.“

¹⁴ Iš dalies panaši kategorija detaliau yra aptarta *Ávila H. Theory of Legal Principles*. Dordrecht: Springer, 2007, p. 83.

pavyzdžiui H. L. A. Hartas, aiškindamas teisės sampratą, jos turinį pirmiausia sieja su normomis, o principams pripažįsta antraeilį vaidmenį, kadangi, pasak šio autoriaus, principams yra būdinga tam tikra „neapibrėžtumo aureolė“. Šis autorius siūlo teisės normas skirstyti į pirmines ir antrines, kadangi skirtingos teisės normos skiriasi savo reguliuojamu poveikiu ir apibrėžtumu. Iškilus abejonėi dėl to, ar konkreti elgesio taisyklė yra įpareigojanti, H. L. A. Hartas tokiu atveju siūlo išeitį – vadinamąją „pripažinimo taisyklę“ (angl. *rule of recognition*), kai skirtumas tarp normų bei principų nėra svarbus, o svarbu yra tai, ar tam tikras elgesio standartas remiantis pripažinimo taisyklės kriterijais yra laikytinas teise apskritai. Todėl teisėjai sprenddami bylas gali vadovautis teisės principuose išreikštais moraliniais imperatyvais, jeigu to reikalauja „pripažinimo taisyklė“.¹⁵

K. Jankauskas pateikia pagal „integralios teisės sampratą“ susistemintą klasifikaciją, remiantis kuria principai gali būti trijų pavidalų: 1) abstraktaus pobūdžio pamatinės *teisinės idėjos*, kurioms nėra pripažįstama teisinio reguliavimo savybė, nes jos neturi teisės (normų) sistemos elementams būdingų požymių (formalaus apibrėžtumo, visuotinio privalomumo ir pan.); 2) ypatingos *teisės normos* (normos-principai, normos-tikslai), kuriose įtvirtintos itin abstraktaus pobūdžio, todėl dažnai deklaratyvios nuostatos; 3) teisiniai santykiai, kuriuose teisės principai turėtų egzistuoti ne tik teisinės idėjos ar teisės normos pavidalais, bet ir dar viename, lyg ir kažkuo ypatingame, realizuotos teisės lygmenyje.¹⁶ Taigi, remiantis šia klasifikacija, principas gali būti suvokiamas ir kaip norma, ir kaip savarankiškas bei turintis normatyvinį krūvį teisinės sistemos elementas, esantis *šalia* normos.

Vienas iš pagrindinių kriterijų, kuriuo remiantis brėžiamas skirtumas tarp teisės principo ir teisės normos – skirtingas elgesio taisyklės *abstraktumo* laipsnis ir struktūra.¹⁷ R. Alexy nurodo, kad skirtumas tarp taisyklių (angl. *rules*) ir principų apima ne tik laipsnio skirtumus, tačiau ir kokybės skirtumus, ir teigia, kad kiekviena norma yra arba taisyklė, arba principas.¹⁸ Pasak šio autoriaus, esant taisyklių konfliktui, pirmenybė (jeigu nėra taikoma išimtis) suteikiama vienai iš jų, kitą pripažįstant negaliojančia, o kolizijos tarp principų sprendimo būdas yra visiškai kitoks. Tokiu atveju reikia nuspręsti, kuriam iš principų reikia suteikti prioritetą.¹⁹ Galima manyti, jog R. Alexy šią mintį „pasiskolino“ iš R. Dworkino, kuris normos ir principo skirtumą grindė taip: „Skirtumas tarp teisės principų ir teisės normų slypi loginėje perskyroje. Abu standartų kompleksai tam tikromis aplinkybėmis kreipia tam tikrų sprendimų dėl juridinės prievolės link, bet jie skiriasi teikiamos krypties pobūdžiu. Normos taikomos pagal principą „viskas-arba-nieko“. Jeigu faktai, kurių reikalauja norma, yra, tuomet, arba norma galioja, ir tokiu atveju jos pateikiamas atsakymas yra privalomas priimti, arba negalioja, ir tokiu atveju ji nevaizduoja jokio vaidmens priimant sprendimą.“²⁰ Taigi, konkuruojančių normų atveju turbūt negalime kalbėti apie suderinamumą ar balansavimą, o tik apie prioriteto teikimą vienai ar kitai normai, ignoruojant kitą. Pasak jau cituoto R. Alexy, taikant teisę esminį vaidmenį atlieka tiek taisyklės, tiek principai. Taisyklės išreiškia apibrėžtą „privalomybę“ (angl. *ought*), o principai išreiškia *prima facie*, arba idealiąją „privalomybę“. Anot šio autoriaus, remiantis šiais pagrindais, principų teorijos pagrindu plėtojama proporcingumo teorija, į kurią kaip esminė dalis įeina ir balansavimo teorija.²¹

E. Kūris savo ruožtu teigia, kad jo atlikto konstitucinių principų sampratos aiškinimosi rezultatas „<...> skatina permąstyti paplitusią normatyvistinę sampratą, kurioje tarp žodžių *teisė* ir *teisės normos* dedamas lygybės ženklas: matome, kad teisė (šiuo atveju konstitucinė teisė ir, matyt, ne tik ji) susideda

¹⁵ Hart H. L. A. Teisės samprata. Vilnius: Pradai, 1997, p. 389–390.

¹⁶ Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2005, p. 72–73.

¹⁷ Ten pat, p. 16.

¹⁸ Alexy R. On the Structure of Legal Principles. Blackwell Publishers Ltd 2000, 108 Cowley Road, Oxford OX4 1JF, UK and 350 Main Street, Malden, MA 02148, USA, p. 295.

¹⁹ Ten pat, p. 296–297.

²⁰ Dworkin R. Rimas požiūris į teises. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 51.

²¹ Alexy R. The Dual Nature of Law. 2010 The Author. Journal compilation © 2010 Blackwell Publishing Ltd, 9600 Garsington Road, Oxford OX4 2DQ, UK and 350 Main Street, Malden 02148, USA, p. 180.

ne iš normų, bet ir iš principų“.²² Pripažinus teisės principus integralia teisinės sistemos dalimi, tai iš esmės keičia ir supratimą apie teismų (ypač Konstitucinio Teismo) sprendimų argumentavimą. Apibendrinant teigtina, kad rėmimasis praktikoje ne tik teisės normomis, bet ir principais sudaro sąlygas įstatymo raidę taikyti lanksčiau, atsižvelgiant į besikeičiantį socialinį kontekstą, kiekvienos individualios situacijos ypatumus.

1.3. Teisės principų paskirtis

Trumpai aptarus teisės principų sampratą ir jų atskyrimą nuo teisės normų, toliau pereisime prie kito klausimo – kokia yra teisės principų paskirtis, t. y. kam jie reikalingi ir kokią reikšmę jie turi. Šiuo atveju vėl susiduriame su sunkumais, kadangi kaip ir samprata apskritai, taip ir jos elementas, t. y. teisės principų paskirtis šiuo atveju, teisinėje sistemoje taip pat suprantama nevienareikšmiškai. Iš esmės sutariama tik dėl to, kad tai yra bendro pobūdžio idėjos, kurios turi tam tikrą įtaką teisinei sistemai. Kaip nurodo K. Jankauskas: „Beveik vieningai sutariama dėl to, kad teisės principuose formuluojamos visuotinai pripažintos vertybės, siekiai, tikslai, taigi šiuose abstraktaus pobūdžio elgesio standartuose (kitais nei normose) nustatomos principinės oficialiai pageidaujamo elgesio kryptys, tačiau įvairūs autoriai dėl skirtingo elgesio taisyklių abstraktumo laipsnio pateikia skirtingas išvadas ir dėl teisės principų reguliuojamojo vaidmens teisiniame procese.“²³ Taigi, požiūriai dėl principų normatyvinio krūvio išsiskiria. Laikantis nuostatos, kad teisės principai negali būti tiesiogiai taikomi, jie gali būti laikomi tik tam tikrais deklaratyviais lozungais, kurie nors ir išreiškia svarbias visuomenės vertybes bei idėjas, tačiau prilygintini moralei ir teisiškai nesaisto. Todėl jų paskirtis gali būti suprantama kaip turinti tik simbolinę reikšmę. Tačiau, laikantis priešingos pozicijos, teisės principų paskirtis suprantama gerokai plačiau ir apima jų taikymą „kamšant“ teisės spragas, taikymą *contra legem*, konkuruojančių principų balansavimą bei prioretizavimą ir kt. Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 1.2 straipsnio 1 dalyje nurodytų civilinių santykių teisinio reglamentavimo principų (subjektų lygiateisiškumo, nuosavybės neliečiamumo, sutarties laisvės, nesikišimo į privačius santykius, teisinio apibrėžtumo, proporcingumo ir teisėtų lūkesčių, neleistinumų piktnaudžiauti teise ir visokeriopos civilinių teisių teisminės gynybos) funkcijos, pasak V. Mikelėno, yra keturios: reglamentavimo, interpretavimo, teisės spragų užpildymo ir kolizijų šalinimo. *Reglamentavimo* funkcija komentare reiškia, kad „<...> valstybė, reglamentuodama civilinius santykius, turi paisyti komentuojamoje normoje išdėstytų principų <...>“, *interpretavimo* funkcija reiškia, jog „<...> CK normas privalu aiškinti ir taikyti remiantis civilinės teisės principais, t. y. komentuojamos normos turiniui reikia suteikti tokią reikšmę, kad ji atitiktų principų dvasią ir jiems neprieštarautų <...>“, *teisės spragų užpildymo* funkcija reiškia, kad „<...> susidūrus su teisės spraga ir nesant galimybės taikyti analogiją ginčą būtina spręsti remiantis civilinės teisės principais <...>“, o *kolizijų šalinimo* funkcija reiškia, kad „<...> esant dviejų CK normų kolizijai pirmenybę reikia teikti normai, kuri labiau atitinka civilinės teisės principų esmę <...>“²⁴

R. Dworkinas palaikė teismų sprendimų argumentavimą remiantis teisės principais. Šio autoriaus supratimu, argumentavimas remiantis teisės principais yra reikalingas siekiant užtikrinti teismų sprendimų legitimumą. R. Dworkino požiūriu, teismų sprendimų pagrindimas principais, kurie yra konkretaus laikmečio politinės moralės sudėtinė dalis, padeda užtikrinti tai, jog sprendimai bus

²² Kūris E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (2) // Jurisprudencija, 2002, t. 24 (16), p. 57.

²³ Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2005, p. 79.

²⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 60–61.

visuomenei priimtini.²⁵ Taigi šiuo atveju galima išskirti ir dar vieną teisės principų funkciją – sprendimo *legitimumo* užtikrinimą. Minėtas autorius teigė, kad teisė turi būti interpretuojama turint omenyje teisę kaip integralią sistemą, ir nurodo, kad: „Integralumo principas sprendžiant bylas liepia teisėjams juridines teises ir pareigas identifikuoti remiantis – kiek tai įmanoma – prielaida, kad jos visos sukurtos vieno autoriaus – personifikuotos bendruomenės, – išreiškiančios vientisą teisiškumo ir teisingumo sampratą <...> Pagal teisės, kaip integralios visumos sampratą, teisės propozicijos yra teisingos, jeigu jos figūroja teisiškumo, teisingumo ir deramo procedūrinio proceso principuose arba kyla iš jų, – principuose, kurie teikia geriausią konstruktyvinę bendruomenės teisinės praktikos interpretaciją.“²⁶ Tiesa, kai kurių autorių nuomone, R. Dworkinas pernelyg akcentavo vyraujančią politinę moralę, tuo ignoruodamas mažumų bei marginalizuotų grupių interesus. Pasak G. Mayedos, tinkamas teisiųjų principų paieškos šaltinis specifiniu atveju būtų ne vyraujanti to laikmečio moralė, o konkreti asmenų, kuriuos paveiks teisinis sprendimas, bendruomenė.²⁷ Pasak jo, teisėjai dažnai save laiko pragmatikais, o ne filosofais (matyt, turėta omenyje, kad dėl to ir į principų taikymą žiūri kiek skeptiškai – aut. past.), tačiau argumentavimas principais nėra tik teisės ar politikos filosofų sritis. Tai yra svarbus aspektas užtikrinant teisėjų nešališkumą, kadangi argumentuodami tokiu būdu teisėjai išsiugdo įprotį pažvelgti į savo sprendimus iš bendruomenės, kurią tie sprendimai gali paveikti, perspektyvos. Tokiu būdu teisėjai daugiau susipažįsta su skirtingais teisiniais argumentais, tarp jų ne tik kylančiais iš tradicinės prigimtinės teisės teorijos, teisinio pozityvizmo ir liberalizmo, tačiau taip pat ir iš realizmo, ekonominio argumentavimo, feminizmo ir daugelio kitų kritinės teorijos formų.²⁸

Kaip atsakymą, kodėl teismai argumentuodami remiasi teisės principais, kai kurie autoriai nurodo siekį *racionalizuoti* sprendimo priėmimo procesą. Pasak T.-I. Harbo, tokiu būdu siekiama sprendimui suteikti tam tikro neutralumo, užtikrinti, kad sprendimas priimamas objektyviai, ar bent jau sudaryti įspūdį, kad taip yra. Minėtas autorius nurodo, kad pagrindinė problema yra ta, kad teisė, skirtingai nuo gamtos mokslų, nėra absoliutus ar objektyvus mokslas, todėl sunku objektyviai nuspręsti, pavyzdžiui, kokių pasekmių visuomenei gali turėti konkretaus įstatymo priėmimas ir kt. Kita vertus, kuo didesnis teisėjų pasikliovimas atitinkamais principais, tuo sprendimas yra labiau nuspėjamas, mažiau savavališkas ir subjektyvus.²⁹ Tokia prielaida galima, tačiau, autorių nuomone, ji yra pernelyg optimistinė, pažymėtina, kad tie patys principai skirtingą pasaulėžiūrą bei gyvenimišką patirtį turinčių teisėjų gali būti traktuojami skirtingai, o ir taikomi selektyviai. Be to, principai pasižymi aukštesniu abstraktumo lygiu bei dažnai konkuruoja tarpusavyje, todėl sprendimą priimti yra gerokai sudėtingiau nei taikant „paprastą“ normą. Todėl teigti, kad sprendimai yra labiau nuspėjami ar subjektyvūs, yra kiek per drąsu, tiksliau – tai yra idealus teorinis modelis, tačiau praktika toli gražu nėra ideali. Nėgana to, tas pats autorius pats ir nurodo, kad tai, kas atrodo iracionalu liberaliosios teisės sampratos šalininkams, gali būti suprantama kaip racionalu teisiniam pozityvistams. Skirtingos racionalumo sampratos kuria skirtingas teisės sampratas ir skirtingus konstitucinius bei institucinius modelius. Pozityvistinė teisės samprata, pavyzdžiui, pateikiama H. L. A. Harto, atspindi konstitucinę Parlamento suvereniteto idėją, kuri konkrečiau išreiškia utilitarinę bendrojo gėrio koncepciją, kai bendrojo gėrio turi būti siekiama netgi jeigu tai daroma individo teisių sąskaita.³⁰ Taigi, principų interpretavimas glaudžiai susijęs su paties interpretatoriaus nuostatomis bei požiūriu į sprendžiamus klausimus.

²⁵ Dworkin R. Law's Ambitions for Itself // Virginia Law Review, 1985, vol. 71, p. 181.

²⁶ Dworkin R. Teisės imperija. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 238–239.

²⁷ Mayeda G. Between Principle and Pragmatism: The Decline of Principled Reasoning in the Jurisprudence of the McLachlin Court // Supreme Court Law Review, 2010, 50 S.C.L.R. (2d), p. 81.

²⁸ Ten pat, p. 87–88.

²⁹ Harbo T.-I. The Function of Proportionality Principle in EU Law // European Law Journal, 2010, vol. 16, No. 2, March, p. 160.

³⁰ Ten pat, p. 162.

Vienas iš ryškesnių principų taikymo (ypač konstitucinėje teisėje) adeptų Lietuvoje E. Kūris akcentuoja principų svarbą pabrėždamas, kad: „Konstituciniai principai leidžia geriau suvokti *konstitucijos dvasią* – tas vertybes bei siekius, kuriuos Konstitucijos autorius įtvirtino Konstitucijoje pasirinkdamas vienokią ar kitokią jos nuostatų lingvistinę formą, nustatydamas vienokias ar kitokias *normas*. Konstituciniai principai išreiškiami, įkūnijami atskirose normose, tačiau dažnai būtent konstitucinių normų visuma drauge su tiesiogiai įtvirtintais (pirminiais) konstituciniais principais leidžia teigti, jog Konstitucijoje įtvirtinta tam tikra vertybė arba siekis. <...> konstituciniai principai neretai gali, o kai kada net turi būti aiškinami plečiamai. Būtent toks aiškinimas leidžia matyti visą Konstitucijos tekstą ir kontekstą ir gali būti esminė sąlyga neleidžiant Konstitucijos raidei dominuoti prieš Konstitucijos dvasią.“³¹ Taigi minėtas autorius sako ne tik tai, kad Konstitucija turi būti aiškinama taip pat remiantis ir principais, tačiau pateikia holistinį požiūrį į Konstitucijos aiškinimą, kai konstituciniai principai aiškinami atsižvelgiant į visą konstitucinių normų ir principų visumą. Tokia pozicija artima struktūralistinei socialinių mokslų paradigmai, kai tam tikras reiškinys turi būti aiškinamas turint omenyje jo sąsajas su visa sistema ar struktūra. Taigi ir konkretus konstitucinis principas (reiškinys) aiškinamas visos Konstitucijos (struktūros) kontekste. Konstitucija savo ruožtu nėra tik sausas tekstas, o teisiškai įkūnyti visuomeniniai santykiai, todėl pats tekstas lygintinas tik su ledkalnio viršūne.

Viena vertus, tai teismui suteikia daugiau laisvės priimti tokį sprendimą, koks laikomas geriausiu imanomu, kita vertus, kyla pavojus, kad teisėjai, užuot atlikę sąžiningą sisteminę analizę, piktnaudžiaus plataus interpretavimo galimybėmis siekdami sprendimuose įtvirtinti savo subjektyvius įsitikinimus. Kaip pagrįstai nurodo G. Lastauskienė: „Kas jau vis dažniau pasakoma garsiai, yra požymių, kad sprendžiant teisinius ginčus teisės principų taikymas tampa ne argumentavimo, bet priimtose teisinės pozicijos pateisinimo priemone <...> Dar pavojingesni yra bandymai išskirtinai teisės principų pagrindu pildyti teisės spragas, nustatant individualias tam ginčui teises taisykles <...> Todėl teismų nuoroda, kad jų išvada atitinka teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principą, jei šių principų turinys nėra atskleistas, negali būti laikoma tinkama teismo sprendimo pagrindimo priemone.“³² Minėta autorė taip pat kelia klausimą, ar teisės principus, kaip teises pasekmes kuriančius instrumentus, gali naudoti tik teismai, ar taip pat ir kitos institucijos, pavyzdžiui, mokesčių inspekcija.³³ Išties, paminėtos grėsmės yra svarbios ir iš dalies išreiškia gan dažnai kontinentinės teisės atstovams būdingą atsargų požiūrį į aktyvų teisėjo vaidmenį bei teismų kuriamą teisę. Bet negalima nesutikti su tuo, kad teisės principai turėtų būti taikomi (ir sprendimai jais argumentuojami) korektiškai, t. y. nenaudojant jų kaip dūmų uždangos, o išsamiai ir nuosekliai pagrindžiant sprendimą. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad nėra jokių saugiklių (išskyrus instancinę kontrolę), kurie neleistų teisėjams piktnaudžiauti principais.

Teisingas pastebėjimas ir dėl teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų naudojimo, kadangi darytina preliminarai prielaida, jog po truputį jie tampa įprasta „mantra“ teismams argumentuojant sprendimus civilinėse bylose. Net ir neatlikus išsamios teismų praktikos analizės, skaitant bylas neretai susidaro įspūdis, jog minėti principai dažnai argumentuojant pasirodo tokiu savotišku Šventosios Trejybės pavidalu, kai konstatuojamas teisingumo, protingumo ir sąžiningumo pažeidimas, priteisiama piniginė kompensacija už tai, tačiau minėtų principų turinys lieka neatskleistas (belieka tik „įtikėti“). Tai gerai iliustruoja Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2012 m. birželio 19 d. sprendimas dėl automobilio pirkimo–pardavimo sutarties nevykdymo padarinių taikymo, šios sutarties nutraukimo ir nuostolių priteisimo klausimų. Pirmosios instancijos teismas argumentavo, jog ieškovė neįrodė, jog atsakovui neįvykdžius sutarties ji negalėjo nusipirkti tokio pat automobilio arba buvo būtinybė dėl darbo funkcijų pirkti brangesnį (prestižiškesnį) automobilį, tačiau, vadovaudamasis

³¹ Kūris E. Konstitucijos dvasia // Jurisprudencija, 2002, t. 30 (22), p. 23.

³² Lastauskienė G. Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos // Jurisprudencija, 2012, t. 19 (4), p. 1355–1356.

³³ Ten pat, p. 1356.

teisingumo ir protingumo principu, priteisė jos naudai 10 000 Lt baudos (nuostolių), nurodydamas, jog tokio dydžio bauda (netesybos) buvo nustatyta pirkėjui, taip pat priteisė nuostolius dėl pakaitinio automobilio nuomos liepos mėn. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2013 m. liepos 2 d. nutartimi pakeitė šį sprendimą konstatuodamas, kad „<...> tuo atveju, jeigu sutartyje sulygstama tik dėl baudos, taikytinos vienai sutarties šaliai, ir vėliau tokios sutarties sąlygos šalys neginčija, teismas negali šalių lygiateisiškumo, teisingumo ir protingumo principų pagrindu keisti šalių susitarimo dėl tokio prievolių vykdymo užtikrinimo ir priteisti šaliai minimalius nuostolius, kurių nereikia įrodinėti, tačiau šalys dėl tokių nesitarė“.³⁴ Taigi, aukštesnės instancijos teismas šiuo atveju pagrįstai neleido remiantis principais teismams kišti ir argumentuojant principais savavališkai keisti šalių susitarimu nustatytas sutarties sąlygas. Tiesa, galima surasti ir kitokių pavyzdžių – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2013 m. liepos 25 d. nutartyje, kurioje buvo nagrinėtas žalos už ieškovės prarastą (dėl atsakovės šuns veiksmų) šunį atlyginimo klausimas, konstatavo, kad „Teisėjų kolegija, įvertinusi visus pirmiau išvardytus argumentus, konstatuoja pirmosios instancijos teismo nustatytas neturtinės žalos dydis neatitinka teisingumo, sąžiningumo ir protingumo kriterijų. Teismų praktikos, kuria teismai turi vadovautis sprenddami bylas dėl neturtinės žalos atlyginimo, šios bylos kontekste nėra, tačiau kasacinis teismas, vertindamas teismų praktikoje nustatytus neturtinės žalos dydžius ne už fundamentalias, tokias kaip sveikata ar gyvybė, neturtines vertybes, daro išvadą, kad šioje byloje ieškovei priteistinas neturtinės žalos dydis yra 300 Lt.“³⁵ Neturtinės žalos dydis tokiu būdu buvo sumažintas nuo pirmosios instancijos teisme priteistų 1500 Lt iki 300 Lt. Šiuo atveju teismas, negalėdamas pasiremti teismų praktika, rėmėsi kitais argumentais (didelių neigiamų padarinių ar ieškovės sveikatos sutrikimų nebuvimu, *protingo žmogaus* etalonu ir pan.) ir juos įvertinęs nusprendė, kad priteista suma neatitinka aukščiau minimų principų. Tokiu būdu buvo *atskleistas* principų turinys konkrečiame kontekste, net jei dėl konkretaus priteistinos neturtinės žalos dydžio ir galima ginčytis. Šiame kontekste pabrėžtina tai, jog Civilinio kodekso komentare nurodoma, kad Civiliniame kodekse „<...> neatskleidžiamas jame įtvirtintų principų turinys. Tokia CK nuostata aiškinama tuo, kad šių principų aiškinimas ir taikymas kiekvienu konkrečiu atveju priklauso nuo faktinių aplinkybių. Kita vertus, bendroji CK nuostata yra nepateikti jokių sąvokų apibrėžimų – tai paliekama padaryti teismų praktikai ir teisės doktrinai“.³⁶ Taigi, įstatymų leidėjas teismams paliko diskreciją (o kartu ir atsakomybę) patiems konkrečiais atvejais nustatyti principų turinį ir juos išskleisti, todėl teismai argumentuodami savo sprendimus turėtų šia jiems suteikta teise naudotis aktyviau.

Apibendrinant konstatuotina, kad teisės principų paskirtis suvokiama skirtingai, kai kurie autoriai yra linkę redukuoti jų vaidmenį iki idėjinio lygmens ir pripažįsta tik netiesioginį jų poveikį teisei sistemai. Kiti autoriai savo ruožtu tvirtai pasisako už teisės principų taikymą teismų veikloje ir argumentavimą remiantis jais, o savo pozicijas grindžia tokiais argumentais, kaip poreikis racionalizuoti bei legitimuoti sprendimo priėmimą. Teisės principų taikymas suteikia daugiau galimybių priimti optimalų sprendimą konkrečiu atveju, tačiau drauge kyla ir daugiau galimybių piktnaudžiauti galia ar priimti subjektyvius sprendimus. Autorių nuomone, principų taikymas teisės praktikai suteikia daugiau lankstumo galimybių, o efektyviai veikiant teismų sistemai minėti trūkumai gali būti sėkmingai minimizuoti. Atsižvelgiant į tai, kituose skyriuose detaliau apžvelgsime principų pusiausvyros paieškas ir aptarsime skirtingus požiūrius į teisės principų taikymą teismų praktikoje, jų pranašumus bei trūkumus.

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. liepos 2 d. nutartis Nr. 3K-3-364/2013.

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. liepos 25 d. nutartis Nr. 3K-3-417/2013.

³⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 75.

II.

DU ARGUMENTAVIMO REMIANTIS TEISĖS PRINCIP AIS BŪDAI

Lietuvos teisės moksle teisės principų klausimas yra nagrinėtas gana plačiai, tačiau principų problematikai skirtuose darbuose nepakankamai dėmesio teikiama vienai metodologinei įžvalgai – kad gali būti išskiriami skirtingi teisės principų taikymo būdai pagal tai, kur yra ieškoma teisės principų turinio. Šio kriterijaus pagrindu gali būti išgryninti du skirtingi požiūriai į teisės principų taikymą, kuriais grindžiami šiame darbe vadinamieji atkuriamasis ir plėtojamasis argumentavimo remiantis teisės principais būdai.

Pagal šiame darbe vadinamąjį plėtojamąjį argumentavimo būdą teisės principai yra autonomiška kategorija, galinti savarankiškai pateikti reikiamus atsakymus. Pagal kitą – atkuriamąjį, – teisės principas savaime nėra tam pakankamas, o gali būti panaudotas tik atradus jo turinį legitimiuose šaltiniuose. Pasak D. Mikelėnienės ir V. Mikelėno, tokie šaltiniai yra statutinės teisės normos, precedentinė teisė ir teisės doktrina.³⁷

Principus taikant **plėtojamuoju** būdu, vadovujamasi požiūriu, kad teisės principai yra autonomiška kategorija, kurios visą turinį galima išvesti iš paties principo, tam nepasitelkiant teisės normų. Panašų požiūrį į teisės principus galima pastebėti ir Lietuvos moksle – G. Lastauskienė pagal jį teisės principus apibūdino kaip normų turinio nustatymo ir patikrinimo bei teisinio argumentavimo stiprinimo priemonę.³⁸ Kaip buvo minėta darbo įvade, teisės moksle yra gyvybinga įžvalga, kad abstrakčios nuostatos neišsprendžia konkrečių bylų.³⁹ Atsižvelgiant į tai, šiame darbe vadovujamasi prielaida, kad principo pavadinimas pats savaime nepakankamas rasti atsakymus į visus susijusius teisinius klausimus, todėl taikant principus plėtojamuoju būdu (nors eksplicitiškai pateikiamame argumentavime tai dažnai nenurodoma) principo turinys būna randamas pasiremiant ties formaliosios eksplicitiškai išreikštos teisės ribomis arba už jų esančiais veiksniais, pvz., morale, praktiniais argumentais ar pan. Dėl to šis argumentavimo principais būdas pasižymi labiau kūrybišku teisėjo vaidmeniu, negu toliau aptariamas atkuriamasis būdas.

Principus taikant **atkuriamuoju** būdu⁴⁰ vadovujamasi požiūriu, kad teisės principai savaime nėra pakankami siekiant gauti atsakymus į teisinius klausimus – tam yra reikalingi papildomi argumentai, pavyzdžiui, principo veikimo apraiškos panašiose precedentinėse bylose, panašias situacijas

---

³⁷ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999, p. 226.

³⁸ Lastauskienė G. Korektiško teisės principų taikymo prielaidos // Teisė, 2012, 85, p. 59.

³⁹ Legal Information Institute. Cornell University Law School. *Lochner v. New York* (No. 292). Prieiga per internetą: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0198_0045_ZD1.html> [žiūrėta 2013-09-10]; Schauer F. Law and Language. Aldershot: Dartmouth Publishing Company Ltd., 1993, p. 434; Alexy R. Teisinio argumentavimo teorija. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 277.

⁴⁰ Lietuviški terminai „atkuriamasis“ ir „plėtojamasis“ yra originalūs ir siūlomi kaip geriausiai atskleidžiantys skirtingus požiūrius į teisės principų taikymą. Rengiant studiją buvo svarstoma ir daugiau alternatyvių šių sąvokų terminų (atkuriamajam – rekonstrukcinis, nuosaikusias, indukcinis, kt.; plėtojamajam – kūrybiškasis, dedukcinis, kt.). Autoriai neprieštarauja, kad konkrečių terminų tinkamumas yra sąlyginis, kurį geriausiai patvirtina paskesnis jų paplitimas. Atitinkamai atkuriamasis ir plėtojamasis terminai gali būti keičiami tobulesniais, tačiau, autorių nuomone, tai nepaneigtų šiame darbe išskiriamų po šiais terminais slypinčių prasminių sąvokų reikšmės praktikai ir moksliniam teisinių procesų pažinimui (nors neabejotinai jos taip pat gali būti tobulinamos).

reguliuojančiose statutinėse normose ar pan.⁴¹ Principo turinio atskleidimas vadovaujantis antruoju požiūriu pasižymi induktyvumu, kadangi jų turinys atrandamas remiantis anksčiau atliktais teisės kūrimo, aiškinimo aktais, kuriais buvo reguliuojamos panašios situacijos. Šiam požiūriui yra artimesnis nuosaikesnis teismo vaidmuo, kadangi jis remiasi teisės turinio rekonstrukcija iš to, kas jau buvo sukurta anksčiau plėtojamuoju, atkuriamuoju teisės principų taikymo būdu ar atrandant teisės principus teisės normose, kurios buvo atskleistos aiškinant teisę kitais būdais. Pagal požiūrį, kuriuo grindžiamas plėtojamasis argumentavimo principais būdas, pripažįstama, kad taikant teisės principus teisė yra ir kuriama, taigi labiau pasireiškia platesnė teisėjo diskrecija. Atkuriamasis argumentavimo būdas taip pat galėtų būti iliustruotas jį charakterizuojančiu teiginiu, kad teisės principų turinys yra atrandamas konkrečiose teisės normose, o ne normų turinys atrandamas principuose. Analogiškai ir su teisiniais precedentais – jų turinys, remiantis atkuriamuoju požiūriu, taip pat laikomas ne padiktuotu teisės principų, o diktuojančiu teisės principų turinį. Nors šie du teisės principų taikymo būdai ir galėtų būti naudojami dermėje vienas su kitu, tačiau kai kuriose situacijose gali tekti rinktis vieną jų kaip kito alternatyvą, kadangi jie gali pateikti ir skirtingus atsakymus. Todėl jų pranašumai, trūkumai ir tarpusavio ryšys yra verti nuodugnesnio aptarimo.

Aptariamų skirtingų požiūrių reikšmė yra didžiausia, ieškant teisės principo turinio – priklausomai nuo to, kuris požiūris vyrauja, skirtingai prioritetizuojami teisės principų turinio šaltiniai. Kada principai taikomi plėtojamuoju būdu, remiantis morale, vidiniu arbitro įsitikinimu, tikėtina, kad, grindžiant išvadą, galimi atvejai, kad surastas atsakymas būtų motyvuojamas tik glausta nuoroda į principą, plačiau neaiškinant, kodėl buvo pasirinkta būtent tokia principo interpretavimo alternatyva. Dėl moralinių argumentų specifikos labai tikėtina, kad lingvistinė tokio argumentavimo išraiška būtų glausta – išvada gaunama tesiremiant principo pavadinimu, tik konstatuojant, kad priešinga išvada prieštarautų principui. Jeigu yra galimybė nesukeliant žalos išvengti neišsamaus argumentavimo, kuris grindžiamas abstrakčiomis kategorijomis, tai yra skatintina – neišsamus ir abstraktus argumentavimas gali būti mažiau įtikinamas, kelti abejonių, ar sprendimas buvo priimtas nešališkai ir pan. Taip pat, prieš pradedant kiekvieno iš taikymo būdų aptarimą, verta paminėti, kad, nors jie ir pristatomi kaip skirtingi, tačiau teisė gali būti taikoma ir aiškinama pasitelkiant juos abu išvien.

2.1. Atkuriamasis argumentavimo remiantis teisės principais būdas

Šiame darbe atkuriamuoju vadinama teisės principų taikymo koncepcija nėra labai paplitusi Lietuvos moksle, tačiau pasaulio teisės moksle ji yra sulaukusi dėmesio – ši teisės principų taikymo būdą yra analizavę tokie autoriai kaip R. Dworkinas, L. Alexanderis, K. Kressas. Viename ankstyvųjų R. Dworkino darbų „Rimtas požiūris į teises“ galima rasti palankų požiūrį į atkuriamąjį argumentavimo remiantis teisės principais būdą.⁴² Pažymėtina, kad R. Dworkinas gali būti tik sąlygiškai laikomas atstovaujančiu šiame darbe aptariamą plėtojamąjį argumentavimo būdą – jo požiūris, kad iš esmės

---

⁴¹ Principo veikimo apraška čia laikomi atvejai, kai statutinės ar precedentinės teisės normos pateikiamas atsakymas į teisinį klausimą gali būti logiškai nuosekliai pateisinamas teisės principu. Pažymėtina, kad atkuriamajam teisės principų taikymo būdai gali būti pasitelkiamos tokios ankstesnės principų veikimo apraiškos, kuriose išvada buvo gauta plėtojamuoju, atkuriamuoju būdu ar net eksplicitiškai neapeliuojant į teisės principą, o remiantis kitais teisės taikymo, aiškinimo metodais. Tokios ankstesnės apraiškos pavyzdžiu galėtų būti teismo atsisakymas atnaujinti kreipimosi į teismą (ieškinio ar skundo padavimo) terminą – paprastai, net jei teismas to neįvardija, jo galutinė išvada gali būti pateisinama teisinio stabilumo principu ir atitinkamai priimtas sprendimas laikytinas šio principo veikimo apraška.

⁴² Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. Cambridge: Harvard University Press, 1978, p. 340–341.

visose bylose egzistuoja vienas teisingas atsakymas, kurį turi atrasti teisėjas, be kita ko, remdamasis ir morale (kurią R. Dworkinas laiko teisės dalimi), iš esmės gali būti suprantamas kaip neprieštaravimas ir plėtojamajam požiūriui, nes toks sprendimų priėmimas apimtų rėmimąsi už formaliosios eksplicitiškai išreikštos teisės ribų esančiais šaltiniais. Tačiau, neabejotinai, Dworkino teorija stipriai pasitarnavo ir atkuriamojo argumentavimo būdo konstravimui moksle, todėl verta aptarti ir šiame kontekste. Tęsdami R. Dworkino analizę, L. Alexanderis ir K. Kressas nurodė, kad, vadovaujantis jo požiūriu, pirmas teisės principų taikymo žingsnis yra teismų sprendimų, priimtų panašiose bylose į sprendžiamą atvejį, surinkimas. Tuomet jie analizuojami ieškant juose paplitusios tendencijos. Šios tendencijos nebūtinai privalo būti precedentuose eksplicitiškai įvardytos kaip teisės principas, tačiau joms būdingi du požymiai: (1) gali būti suformuluotos taisyklės išraiška ir (2) paplitusios anksčiau priimtuose teismų sprendimuose.⁴³

Kalbėdamas apie sunkių bylų nagrinėjimą, R. Dworkinas pasiūlė atsižvelgti į tai, kad konkretus principas gali būti įtvirtintas daugelyje ankstesnių teismo sprendimų. Nurodė, kad principas yra susijęs su ankstesniais sprendimais ar kita teisine medžiaga, jeigu jis gali būti įvardijamas kaip geriausias jos pagrindimas. Vadovaujantis šiuo kriterijumi teisininkų nuomonės gali išsiskirti dėl to, ar tam tikras principas gali būti kildinamas iš ankstesnės medžiagos. Viena alternatyva gali būti geresnė už kitą dviem skirtingais matmenimis: ji gali būti tinkamesnė kaip reikalaujanti mažiau medžiagos atmesti, ją laikant suklydimu arba ji gali būti morališkai labiau priimtinas pagrindimas. Jeigu teorija, išreiškianti vieną principą, yra geresnė pirmuoju minėtu „tinkamumo“ matmeniu, bet teorija, išreiškianti priešingą principą, tinkamesnė moraliniu matmeniu, tada kyla klausimas, kuris matmuo byloje yra svarbesnis. Vienas atsakymas, remiantis Dworkinu, būtų toks: jokia teorija negali būti laikoma adekvatiu institucinės istorijos pagrindimu, jeigu ji neatitinka tinkamumo matmens su ta istorija; pagal ją suklydimu privalo būti laikoma tik nedidelė dalis ankstesnių sprendimų; bet jei dvi ar daugiau teorijų atitinka tinkamumo kriterijų, tada iš jų ta teorija, kuri yra morališkai tvirčiausia, pateikia geriausią pagrindimą, net jei dėl jos didesnė dalis ankstesnių sprendimų turėtų būti laikomi suklydimais.⁴⁴

Dworkinas pastebėjo, kad šiuo aspektu konkuruoja ir moralės (sub)sistemos – pasak jo, susidūręs su visuomenės daugumos moralės, savo paties moralės bei teisėje vyraujančios moralės konkurencija, teisėjas privalo teikti pirmenybę paskutiniajai.⁴⁵ Tačiau pažymėtina, kad didesnis teisės principo paplitimas neturėtų būti mechaniškai tapatinamas su didesniu principo apraiškų skaičiumi statutinėje, precedentinėje teisėje. Sprendžiant principų konkurencijos klausimą, labiau paplitusiu (ir atitinkamai svaresniu) turėtų būti laikomas tas principas, kuriam statutinė ir precedentinė teisė teikia pirmenybę didesnės įvairovės situacijose. Jeigu aptikta, kad statutinėje ir precedentinėje teisėje principui *x* teikiamas prioritetas tik keliose situacijose, tačiau panašių bylų praktikoje yra labai daug, tai dar nereiškia, kad šis principas yra labiau paplitęs už principą *y*, kuriam prioritetas teikiamas kur kas didesnėje įvairovėje situacijų, tačiau tokių bylų praktikoje yra buvę mažiau. Šioje vietoje paplitimo kategorija turėtų būti dar patikslinta – didesnė situacijų, kuriose principui teikiama pirmenybė (statutinėje ir precedentinėje teisėje), įvairovė gali susidaryti ir dėl to, kad šis principas yra abstraktesnis. Dėl to jo didesnis paplitimas savaime nėra svarus jo pirmenybę pagrindžiantis argumentas, didesnė įvairovė yra svarbesnis kriterijus, kai sprendžiama panašaus abstraktumo principų konkurencija – šakinio principo su šakiniu ir pan.

Nors aptartose R. Dworkino išvalgose akcentuojamas tik didelio principo paplitimo kriterijus, tačiau jis neturėtų būti laikomas vieninteliu, leidžiančiu nustatyti principo taikytinumą. Didesnis principo apraiškų skaičius statutinėje, precedentinėje teisėje negali savaime reikšti, kad jis visada nusveria mažiau paplitusį konkuruojantį principą – lemiamą reikšmę gali turėti ir situacijų panašumas ar

⁴³ Alexander L., Kress K. *Against Legal Principles // Law and Interpretation. Essays in Legal Philosophy.* Oxford: Clarendon Press, 1995, p. 284.

⁴⁴ Dworkin R. *Taking Rights Seriously.* Cambridge: Harvard University Press, 1978, p. 340–341.

⁴⁵ Ten pat, p. 125–126, 128–129.

skirtingumas. Jeigu sprendžiamas atvejis yra kur kas labiau panašus į atvejus, kuriuose statutinės ir precedentinės normos teikia pirmenybę mažiau paplitusiam principui, tada sprendžiamoje situacijoje pirmenybę turėtų būti taip pat teikiama jam, o ne labiau paplitusiam principui.

Tačiau tai nereiškia, kad principo paplitimo mastas šiuo atveju neturi svorio. Minėtas situacijų panašumo kriterijus nėra absoliučiai griežtai determinuojantis – išsėmus kitus argumentus gali tekti susidurti su dilema, kur x principo taikymą pagrindžiantis argumentas liks teiginys, kad sprendžiama situacija yra panašesnė į tas, kuriose anksčiau pirmenybę buvo teikta šiam principui, o konkuruojančio principo y taikymą pagrindžiantis argumentas – kad taip nėra, sprendžiama situacija yra panašesnė į tas, kuriose anksčiau pirmenybę buvo teikta principui y . Kilus pagrįstų abejonių, dėl vieno iš principų pirmenybę pagrindžiančio pakankamo panašumo standarto gali būti atsižvelgiama į tai, ar šis principas teisės sistemoje yra labiau paplitęs už konkuruojantįjį. Panaši taisyklė yra pripažįstama sprendžiant teismų precedentų konkurencijos klausimą – pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, precedentų konkurencijos atveju, *inter alia*, atsižvelgtina į tai, ar atitinkamas precedentas atspindi susiformavusią teismų praktiką, ar yra pavienis atvejis.⁴⁶ Kitaip tariant, principo paplitimas gali nulemti, kiek panašios turi būti situacijos, kad reikėtų vadovautis tuo pačiu principu, kiek toli yra situacijų panašumo riba, kurioje įvyksta principų pirmenybės virsmas, kuri panašiausia situacija yra paskutinė, kurioje principas dar taikomas, ir pirma, kurioje nebetaikomas (vietoje vieno principo prioritetas teikiamas kitam). Kitaip tariant, didesnis principo paplitimas galėtų reikšti tai, kad jo taikytinumo ribos platesnės.

Apibendrinant teigtina, kad atkuriamasis teisės principų taikymo būdas yra toks, kada, sprendžiant, ar tam tikras principas nurungia kitus (konkuruojančius principus ar konkuruojančius teisės aiškinimo metodus), yra atsižvelgiama į jo paplitimą statutinėje, precedentinėje teisėje (paplitimą pirmiausia suprantant kaip atveju, kuriose jam teikiama pirmenybę, įvairovę) ir situacijų, kuriose jam buvo teikta pirmenybę, panašumą į sprendžiamą situaciją. Atkuriamąjį argumentavimą remiantis teisės principais galima pritaikyti analizuojant ir Lietuvos teismų praktiką, pavyzdžiui, atskleidžiant teisinio stabilumo,⁴⁷ geros moralės⁴⁸ ir kitų teisės principų prasmę. Toliau darbe pateikiama daugiau šiuos du kriterijus detalizuojančių ypatumų, kurie yra atskirai būdingi, kada naudojama statutinė bei precedentinė teisė.

2.1.1. Teisės principų turinio paieška statutinės teisės normose

Teisės principų turinys, remiantis statutinės teisės normomis, gali būti atskleidžiamas keletu būdų, kurie iš dalies apima kitų teisės aiškinimo metodų – analoginio bei sisteminio teisės aiškinimo – panaudojimą. Lietuvos teisės moksle panašus į atkuriamąjį teisės principų taikymą buvo nagrinėtas E. Šileikio darbe apie teisėtų lūkesčių principą Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje.⁴⁹ Šis autorius pažymi, kad egzistuoja galimybė konceptualiai išvesti (kildinti) principą x iš Konstitucijos nuostatų, net jei jose apie šį principą tiesiogiai nekalbama. Pasak jo, tai galima atlikti 1) pasirinkus viena Konstitucijos nuostata, 2) remiantis keliomis to paties Konstitucijos straipsnio nuostatomis arba 3) išvedant iš abstrakčiai suvokiamos Konstitucijos nuostatų grupės.⁵⁰

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl teismų precedentų ir teismo nutarties kreiptis į Konstitucinį Teismą ar administracinį teismą apskundimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549.

⁴⁷ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. rugsėjo 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS⁸⁵⁸-814-13.

⁴⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. birželio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵⁰²-1157-14.

⁴⁹ Šileikis E. Teisėtų lūkesčių principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija // Konstitucinė jurisprudencija, 2010, Nr. 3 (19), p. 236–256.

⁵⁰ Ten pat, p. 241.

Pirmieji du E. Šileikio nurodyti būdai leidžia kildinti principą iš konkrečios statutinės normos (ar straipsnio). Trečiuoju būdu konstruojant principą, jo paplitimas yra didelis bei abstraktus – negalima išskirti konkrečios normų aibės, kurioje jis pasireiškia. Nurodytas autorius pateikia tokio argumentavimo pavyzdžių išvedant teisinės valstybės, valdžių padalijimo bei teisėtų lūkesčių apsaugos principus.⁵¹ Pirmojo iš šių principų pasireiškimą galima būtų išvelgti beveik kiekvienoje Konstitucijos nuostatoje, o kitų – siauresnėje nuostatų aibėje. Antai konkrečiai galima įvardyti valdžių padalijimo principo turinį atskleidžiančias Konstitucijos nuostatas – pavyzdžiui, Konstitucijos IX skirsnyje „Teismai“ jis tiesiogiai pasireiškia 109, 112, 114, 115, 116 straipsniuose. Tačiau šios konkrečiai įvardytos nuostatos gali būti naudojamos ne tam tikslui, kurį nagrinėjo E. Šileikis (nurodyti jas kaip teismo akto rezoliucinės dalies teisinį pagrindą), o principo turiniui atskleisti.

Aptariamam autorius šias išvalgas pateikė analizuodamas nevisiškai tą patį klausimą – jis labiau akcentavo, kaip pats principas gali būti kildinamas (teisiškai pripažįstamas) iš konstitucinių nuostatų, kurios jį įtvirtina, bet ne kaip remiantis konstitucinėmis (ar tiesiog statutinėmis) nuostatomis gali būti aiškinamas principo turinys po to, kai jis jau yra teisiškai pripažintas. Siekiant atsakyti į sudėtingesnius teisinius klausimus, konkrečios teisės principo apraiškos gali būti panaudotos kaip viena iš atsakymą pateikiančių gairių.

Principo apraiškos statutinės teisės normose galėtų būti pasitelkiamos atskleidžiant šio principo diktuojamą atsakymą panašiose situacijose. Tam pirmiausia, vadovaujantis savo vidine teisine sąmone, reikėtų iš panašias situacijas reguliuojančių statutinių normų išrinkti ribinių (ar bent panašių į nagrinėjamąjį) atvejų, kuriuose analizuojamas principas nusveria konkuruojančią teisinę kategoriją labiausiai nežymiai. Jie gali būti lyginami su sprendžiama situacija, kuri dar nėra sureguliuota aiškinantis, ar nagrinėjamam principui joje turėtų būti teikiama pirmenybė. Lyginimas atliekamas įvertinant, kuriam iš principų abiejose situacijose pats vertintojas būtų linkęs teikti pirmenybę (atsižvelgiant į kitus argumentus). Jeigu tą atlikus nustatoma, kad principas x sprendžiamoje situacijoje yra svaresnis negu rastose statutinės teisės sureguliuotose situacijose, tai būtų svarus argumentas, pagrindžiantis x principo viršenybę sprendžiamojoje situacijoje ir, atitinkamai, kad turi būti vadovujamasi su juo derančiu atsakymu į teisinį klausimą. Čia turimi omenyje atvejai, kai iš pradžių sprendžiamoje situacijoje nėra aišku, kuris iš konkuruojančių principų yra svaresnis – aiškus tik kiekvieno jų svarumas lyginant su ankstesnėmis principo apraiškomis. Atitinkamai palyginus sprendžiama, kuriam principui teikti pirmenybę sprendžiamoje situacijoje. Ši išvalga toliau iliustruojama hipotetiniu pavyzdžiu.

Tarkime, kad viena iš sutarties šalių labai sunkiai pažeidė pareigą bendradarbiauti (dėl trečiųjų asmenų veiksmų bloginama nuomojamo daikto būklė taip, kad kyla reali grėsmė, jog daiktas netrukus bus sunaikintas, o visa tai žinantis nuomininkas trukdo nuomotojui imtis priemonių sustabdyti šį procesą), o teisinis reguliavimas nepateikia aiškaus atsakymo, ar esant tokio pobūdžio pažeidimams kita šalis turi teisę nutraukti sandorį. Tokioje situacijoje, be kita ko, galima išvelgti šalių pareigos sutartiniuose santykiuose bendradarbiauti ir sutarčių privalomumo (*pacta sunt servanda*) principų konkurenciją. Čia pasiremti galima būtų statutinės teisės reglamentavimu (dėl sandorio nutraukimo vienai iš šalių atlikus pareigos bendradarbiauti pažeidimą) kitokio pobūdžio situacijose – Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau vadinama – CK) 6.497 str. 1 d. 2 p., kuriame numatyta, kad nuomotojas turi teisę pareikšti teisme reikalavimą nutraukti nuomos sutartį prieš terminą, jeigu nuomininkas tyčia ar dėl neatsargumo blogina daikto būklę.

Pažodžiui aiškinant, ši statutinė norma šioje situacijoje netaikytina, nes ji apima tik atvejus, kada pats nuomininkas blogina daikto būklę, o aptariamame pavyzdyje tai atlieka ne jis – pavyzdyje nuomininkas trukdo nuomotojui imtis reikiamų priemonių sustabdyti trečiųjų asmenų atliekamą daikto gadinimą, dėl kurio kyla reali grėsmė, kad daiktas netrukus bus sunaikintas. Galima kelti klausimą, ar

⁵¹ Ten pat, p. 241.

sprendžiamoje situacijoje yra daugiau svarių argumentų, pagrindžiančių pareigos bendradarbiauti principo pirmenybę prieš *pacta sunt servanda* principą, negu reglamentuotoje situacijoje, kurioje yra pripažįstama principo *pacta sunt servanda* išlyga. CK 6.497 str. yra leidžiamas vienašalis sutarties nutraukimas (suteikiama prievolės privalomumo principo išlyga) net tuomet, kai daikto būklė bloginama, tačiau nekyla grėsmė, jog daiktas bus sunaikintas. Nors nurodyta norma pažodžiui ir nėra taikytina, bet sprendžiamu atveju yra ne tik bloginama daikto būklė, tačiau net kyla reali grėsmė, jog daiktas bus sunaikintas, todėl sandorio pažeidimas laikytinas sunkesniu. Dėl to galima pagrįstai teigti, kad pareigos bendradarbiauti principas šioje situacijoje, kaip ir numatytoje CK 6.497 str. 1 d. 2 p., yra svarbesnis negu *pacta sunt servanda* principas. Dėl to pastarajam gali būti nusizengiama ir kita šalis turi teisę sandorį vienašališkai nutraukti. Be abejonės, tai nėra vienintelis argumentas, kuriuo gali būti remiamasi tokioje situacijoje, todėl galutinė išvada gali būti ir priešinga, tačiau tai yra vienas iš argumentavimo būdų ir jis yra išsamesnis, negu principų taikymas, nepaaiškinant, kodėl pasirinkta teikti pirmenybę atitinkamam principui. Pažymėtina, kad nors aptartame pavyzdyje naudojama statutinė teisė, jo loginė seka yra iš esmės panaši ir naudojant precedentinę teisę.

2.1.2. Teisės principų turinio paieškos statutinėse normose ryšys su kitais teisės aiškinimo metodais

Rėmimasis atkuriamuoju teisės principų taikymo būdu pasižymi sisteminio ir analoginio teisės aiškinimo bruožais, tačiau nėra jiems tapatus. Neretai sisteminis, analoginis ir teisės principais grindžiamas teisės aiškinimas suprantamas kaip savarankiškai atskiri teisės interpretavimo būdai, bet, kaip matyti iš pateiktų išvalgų, jie gali būti naudojami ir išvien. Toks jų naudojimas išvien nėra tapatus teisės normos analogijai,⁵² kurią D. Mikelėnienė ir V. Mikelėnas apibrėžia kaip statutinės teisės normos taikymą tokiai faktinei situacijai, kurios ta norma lingvistiniu požiūriu neapima, tokiu būdu radikaliai išplečiant šios normos taikymo sritį.⁵³ Jų skirtumai pasireiškia tuo, kad atkuriamuoju būdu taikant principus išvados pagrindas būtų ne statutinės teisės norma, o pats principas. Tai suteikia labiau apibrėžtas vertinimo, argumentavimo galimybes, kurios leidžia išvadą pagrįsti ne tik situacijų panašumo argumentu, bet ir apsvarstant patį taisyklę pagrindžiantį principą ir su juo konkuruojančius principus. Be to, statutinės normos analogija neretai turi būti taikoma vadovaujantis normoms būdingu „viskas arba nieko“ požiūriu,⁵⁴ o, aptikus principo apraiškas kitose normose, atsakymas nėra kategoriškai nulemiamas, nes jį gali nusverti konkuruojančio principo apraiškos ar apskritai kitokio pobūdžio argumentai, o ir tokiu atveju „pralaimėjęs“ principas vis vien reguliuoja santykius pakreipdamas juos atitinkama linkme. Dėl šių priežasčių aptartas atkuriamasis teisės principų taikymo būdas, kada principų turinio ieškoma statutinės teisės normose, nėra tapatus teisės normos analogijos metodui, nors iš dalies jį apima.

Su sisteminiu teisės aiškinimo metodu šis požiūris sutampa savo siekiamybe – vidine teisės sistemos darna. Tačiau daugelis sisteminio teisės aiškinimo aspektų yra nelabai susiję su nagrinėjamu požiūriu: bendrosios ir specialiosios normų ryšio paieška, hierarchinių normų saitų identifikavimas ir kt.⁵⁵ Be to, kaip ir normos analogijos atveju, remiantis sisteminiu metodu, nebūtinai būtų apeliuojama į

⁵² Pažymėtina, kad, be teisės normos analogijos, moksle dar išskiriama ir teisės bei precedento analogija. Tokias rūšis išskiria ir cituojami autoriai. Šiame skyriuje aptariama tik precedento analogija.

⁵³ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999, p. 230.

⁵⁴ Tai iš dalies atsispindi ir, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.8 straipsnio nuostatoje, kad „civilinės teisės normų nesureglamentuotiems civiliniams santykiams taikomi panašius santykius reglamentuojantys civiliniai įstatymai (įstatymo analogija)“.

⁵⁵ Ten pat, p. 194–202.

materialinius santykius reguliuojantį teisės principą. Iš to kyla ir kiti tik principų taikymui būdingi ypatumai, kuriais nepasižymi sisteminis teisės aiškinimas.

Taip pat šitoks principų naudojimas gali būti laikomas artimu teleologiniais argumentais grindžiamam teisės aiškinimui. Kartais teisės normos tikslas (ar vienas iš tikslų) yra bendrojo teisės principo įgyvendinimas (pavyzdžiui, teisinio apibrėžtumo).⁵⁶ Taip pat teleologiniai argumentai ir teisės principai gali sąveikauti vienu iš teisės aiškinimo poreikio atvejų – situacijose, kurių įstatymų leidėjas nenumatė. Tai, kad įstatymo autorius situacijos nenumatė, daro beprasmes subjektyvių autoriaus ketinimų paieškas, kadangi jų paprasčiausiai nebuvo. Bet tokiais ir kai kuriais kitais atvejais galima ieškoti protingo autoriaus ketinimų⁵⁷ – kokie jie būtų, jeigu autorius būtų žinojęs viską, ką žino su teisiniu ginču susidūręs teisėjas. Tai išsiaiškinti gali padėti atkuriamasis teisės principų taikymo būdas. Sprendžiamos bylos lyginimas su įstatymuose neseniai sureguliuotomis teisės principų apraiškomis padėtų nuspėti, kuriam teisės principui teisėjo vietoje prioritetą teiktų įstatymų leidėjas. Pažymėtina, kad tokiame svarstyme reikia turėti omenyje ir tai, kad protingas įstatymo autorius greičiausiai pageidautų, kad taikytojas atsižvelgtų ir į aplinkybę, kad situacija nebuvo aiškiai reglamentuota (tokią teisės aiškinimo taisyklę galėtų numatyti ir įstatyme) – dėl to bylos baigčiai turėtų reikšmės ir argumentai, susiję su teisėtų lūkesčių apsauga, teisės prognozuotumu, atsakomybės negalimumu nesant įstatymuose įtvirtinto pagrindo. Todėl daugeliu atvejų turi būti atsižvelgiama ir į juos.

Pažymėtina, kad aptariamas atkuriamasis argumentavimo remiantis teisės principais būdas principų turinio ieškant statutinės teisės normose pirmiausia traktuotinas ne kaip sisteminio, analoginio ar teleologinio teisės aiškinimo alternatyva, o kaip argumentavimo remiantis principais alternatyva, kai remiamasi neteisinais argumentais, todėl eksplicitiškai nėra nurodomas pagrindimas, kodėl buvo pasirinkta taikyti atitinkamą principą, o ne jo konkurentus. Kaip buvo iliustruota šiame darbo skyriuje, aptariamasis argumentavimo būdas iš dalies sutampa su kai kuriais kitais teisės aiškinimo metodais, tačiau nėra jiems tapatus, todėl jo išskyrimas yra reikšmingas ir jis gali būti lygiavertiškai naudojamas greta kitų argumentavimo būdų.

2.1.3. Teisės principų turinio paieška precedentinės teisės normose

Kitas teisės principų turinio šaltinis, vadovaujantis atkuriamuoju argumentavimo būdu, yra teismų precedentai.⁵⁸ Manytina, kad pavieniai precedentinės teisės atvejai gali būti naudojami panašiu būdu kaip ir ankstesniame poskyryje aptartos teisės principų apraiškos statutinės teisės normose. Tačiau tai ne vienintelis būdas pasitelkti teismų precedentus siekiant atskleisti teisės principų turinį. Jau buvo minėta, kad, vadovaujantis atkuriamuoju argumentavimo būdu, teisės principai gali būti apibrėžiami ne kaip autoritetingos taisyklės, o kaip teismų praktikos tendencijas paaškinantys dėsningumai. Šiai sampratai atskleisti yra aktualus šių tendencijų plėtojimo procesas.

J. Razas išskiria tris angliškoje teismo precedento doktrinoje svarbiausius scenarijus, kuriais plėtojama precedentinė teisė: (1) kai precedentas pritaikomas (angl. *following*); (2) kai precedentinė byla yra atskiriama nuo ankstesnės, identifikuojant jų skirtumą ir dėl to atsisakant vadovautis precedentu (angl. *distinguishing*); (3) arba kai teismo jurisprudencija yra reinterpretuojama taip, kad precedentinė teisė yra pakoreguojama (angl. *overruling*).⁵⁹ Kiekvienas iš jų gali būti traktuojamas kaip precedente arba statutinėje teisėje įtvirtintos taisyklės arba principo turinio atskleidimo aktas.

⁵⁶ Zippelius R. Introduction to German Legal Methods. Durham: Carolina Academic Press, 2006, p. 75–76; Ávila H. Theory of Legal Principles. Dordrecht: Springer, 2007, p. 40, 133–135.

⁵⁷ Barak A. Purposive Interpretation in Law. Princeton: Princeton University Press, 2005, p. 148.

⁵⁸ Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius, 2005, p. 65; Ávila H. Theory of Legal Principles. Dordrecht: Springer, 2007, p. 52.

⁵⁹ Raz J. The Authority of Law. Essays on Law and Morality. New York: Oxford University Press, Inc., 1979, p. 185.

Konkrečiame precedente pritaikius teisės principą *x* (pasirinkus minėtą *following* scenarijų), jis yra konkretinamas, pavyzdžiui, hipotetinėje situacijoje dėl teismo nepriklausomumo principo plėtojimo tai būtų atliekama pripažinus, kad buvo pažeistas teismų nepriklausomumo principas, kadangi būtų nagrinėjusiam teisėjui teismo pirmininkas pareiškė nurodymus, kaip ji turėtų būti sprendžiama. Pripažinus tai nepriklausomumo principo pažeidimu atskleidžiamas iki tol niekur pozityviojoje teisėje eksplicitiškai neegzistavęs šio principo turinys – kad teismo pirmininkui teikiant nurodymus teisėjui, kaip jis turėtų spręsti bylą, pažeidžiamas teismo nepriklausomumo principas. Tai leistų ateityje prognozuoti, kad visose analogiškose situacijose teismas taip pat konstatuos šio principo pažeidimą. Ateityje pripažinus, kad teismo nepriklausomumas buvo pažeistas dar kitokioje, ne analogiškoje ankstesniam atvejui, situacijoje, principo taikymo sritis būtų išplečiama. Tokia nauja situacija galėtų būti proceso metu atliktas valstybės vykdomosios valdžios inicijuotas neteisėtas bylą sprendusio teisėjo perkėlimas į kitas pareigas. Turint šiuos du precedentes galima būtų užtikrintai teigti, kad teismo nepriklausomumo principas imperatyviai draudžia pastarąsias veikas. Dar vėlesnėje situacijoje principo taikymo išlyga būtų sukuriama (atliekamas *distinguishing*) teismui pripažinus, kad teismo nepriklausomumo principo pažeidimu nelaikomas tam tikras aukšto valstybės pareigūno pasisakymas apie bylą spaudoje.

Šioje vietoje ypač svarbu pažymėti, kad tokios tendencijos gali būti identifikuojamos net jei taikomas principas eksplicitiškai nėra paminėtas nei statutinėje teisėje, nei teismų sprendimuose – iš teismų praktikos kildinami joje veikiantys, tačiau anksčiau nepaminėti teisės principai. Šios ankstesnės situacijos gali būti išsprendžiamos remiantis kitais metodais, nenurodant teisės principų, tačiau jose priimtas sprendimas gali būti logiškai nuosekliai pateisinamas teisės principu. Jeigu minėtose hipotetinėse situacijose dėl teismų nepriklausomumo visi sprendimai būtų buvę priimti remiantis kitokiais argumentais, pvz., asmenų lygybės prieš teismą pažeidimu, iš šių precedentų vis vien galima būtų konstruoti teismo nepriklausomumo principą.

Taip pat eksplicitiškai nenurodyto principo pasireiškimą galima aptikti kai kuriose teismų nutartyse, kuriomis atsisakoma pratęsti kreipimosi į teismą (skundo padavimo ar ieškinio senaties) terminus. Pavyzdžiui, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. rugpjūčio 6 d. nutartimi išnagrinėtoje administracinėje byloje Nr. AS²⁶¹-660-14 pareiškėjas kreipėsi į teismą praleidęs ginčijamo administracinio akto apskundimo terminą. Šį terminą prašė atnaujinti, remdamasis aplinkybe, kad skundžiamas aktas jam nebuvo įteiktas. Šioje byloje teismas, be kita ko, atsižvelgęs į tokias aplinkybes, kad apie skundžiamo akto rengimą iki jo priėmimo pareiškėjas buvo informuotas registruotu laišku, skundžiamo akto pobūdį (detaliojo teritorijų planavimo dokumentas), pripažino, kad tinkamu skundžiamo akto paskelbimu šioje byloje laikytinas jo paskelbimas savivaldybės interneto tinklalapyje. Atitinkamai, atsižvelgiant į šį paskelbimo momentą, turėjo būti skaičiuojamas skundo padavimo teismui terminas, kurį pareiškėjas praleido.⁶⁰

Šioje byloje galima išvelgti teisinio apibrėžtumo, teisinių santykių stabilumo principų apraišką, nors jie minėtoje nutartyje net nebuvo paminėti. Kitose bylose Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra nurodęs, kad praleistas terminas skundai paduoti gali būti atnaujintas, jeigu bus pripažinta, kad jis praleistas tik dėl svarbios priežasties, priešingu atveju asmuo igytų galimybę kreiptis į teismą bet kada neapibrėžtą laikotarpį, o tai pažeistų teisinių santykių stabilumą, neužtikrintų kitiems ginčijamo teisinio santykio dalyviams apibrėžtumo dėl jų teisinės padėties;⁶¹ terminai, per kuriuos turi būti atlikti įstatymo nustatyti veiksmai, teisiniams santykiams suteikia stabilumo, o jų nepaisymas pažeistų teisinio apibrėžtumo ir teisėtų lūkesčių principus.⁶² Dėl to, nors anksčiau cituotoje byloje teismas to neišvardijo,

⁶⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. rugpjūčio 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS²⁶¹-660-14.

⁶¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. sausio 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. TA⁴³⁸-1-14.

⁶² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugsėjo 1 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁴⁴⁴-2942-11.

jis faktiškai prisidėjo prie teisinio apibrėžtumo, teisinių santykių stabilumo principo turinio atskleidimo, detalizuodamas jį taip, kad šie principai, be kita ko, reiškia, jog panašioje vėlesnėje byloje (kurioje skundžiamas panašaus pobūdžio aktas, pareiškėjas buvo informuotas apie skundžiamo akto rengimą, šis aktas buvo viešai paskelbtas ir prieinamas) atnaujinus skundo padavimo terminą vien dėl to, kad skundžiamas aktas asmeniškai nebuvo įteiktas pareiškėjui paštu, būtų pažeidžiami teisinio apibrėžtumo, teisinių santykių stabilumo principai.

Remiantis teismų precedentuose eksplacitiškai nenurodytais, tačiau realiai taikytais principais, galima mėginti prognozuoti teismo sprendimus panašiose būsiose situacijose. Tačiau kai tokiu būdu sukonstruojamas apskritai naujas teisės principas (kurio eksplacitinio paminėjimo nėra nei statutinėje, nei precedentinėje teisėje), galima kelti klausimą, kiek autoritetinga jo galia būsiose teismo sprendžiamose bylose. Labai panašiose situacijose ją atstotų teismo precedento saistanti galia, tačiau kitokio pobūdžio teisės klausimuose galima būtų abejoti, ar teismo sprendimu nukrypęs nuo tokio principo galima teigti, kad teismo sprendimas dėl to yra neteisėtas. Tikėtina, kad eksplacitinis principo pavadinimo įvardijimas, abstraktus jo turinio apibūdinimas įstatyme ar teismo precedente suteikia principui didesnę svorį (atitinkamai ir platesnę taikytinumo sritį), negu turėtų anksčiau nepaminėtas teismo principas, kuris buvo sukonstruotas kaip teismų praktikoje slypinčias tendencijas paaiškinantis dėsnis.

2.2. Plėtojamasis argumentavimo remiantis teisės principais būdas

Vadovaujantis anksčiau aptartuoju požiūriu, teisės principų turinio atskleidimas remiasi statutinėmis ar precedentinėmis taisyklėmis, reguliuojančiomis panašias situacijas. Vadovaujantis kitu, plėtojamuoju argumentavimo būdu, teisės principo taikymas neapimtų rėmimosi kitomis šio principo apraiškomis.⁶³ Pagal jį atsakymo ieškoma remiantis arbitro vidiniu teisingumo jausmu, visuomenės morale, kurios arbitras nėra internalizavęs, praktiniais argumentais, teisės studijose, darbo praktikoje ir su teise nesusijusiose patirtyse suformuotu subjektyviu įsitikinimu apie konkrečių teisės principų turinį ir pan. Kadangi tokiu atveju sprendimą lemtų už teisės ribų esantys (arba ties šia riba balansuojantys) veiksniai, teismo sprendime toks modelis greičiausiai atsispindėtų tik glaustu konstatavimu, kad išvadą suponuoja tam tikras teisės principas; priešinga išvada prieštarautų teisės principams ar pan. Šis modelis pasižymi didesne grėsme, kad sprendimas bus subjektyvus, šališkas, sunkiau nuspėjamas, tačiau kai kuriais atvejais jis gali būti pranašesnis už atkuriamąjį, neišvengiamas norint priimti materialinio teisingumo standartus atitinkantį ir naudingiausią sprendimą.

Plėtojamasis argumentavimas yra būdingas ir Lietuvos teismų praktikai: pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2011 metų nutartyje,⁶⁴ remdamasis Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimu,⁶⁵ konstatavo, kad „<...> bylą nagrinėję teismai, vykdydami teisingumą, ginčui išspręsti privalėjo tiesiogiai taikyti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalį, užpildyti teisės spragas *ad hoc* ir taikyti teisę (be kita ko, naudojantis teisės analogija, taikant bendruosius teisės principus (pabraukimas mūsų – aut. past)), taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją).

⁶³ Pastebėtina, kad plėtojamasis ir atkuriamasis būdai gali būti taikomi išvien – tokiu atveju kitomis principo apraiškomis yra remiamasi.

⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 28 d. nutartis Nr. 3k-7-70/2011.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas „Dėl asmenų, patyrusių žalą dėl genocido, teisės reikalauti iš šių nusikaltimą padariusių fizinių asmenų jų atlyginti“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 141-7217.

Remdamasi nurodytais motyvais, išplėstinė teisėjų kolegija atmeta kaip nepagrįstus kasacinių skundų argumentus, kuriais teigiama apie kasatoriams taikomą atsakomybę, kuri neva nenustatyta įstatymu. Remiantis iš esmės tais pačiais motyvais, darytina išvada, kad byloje pareikštiems ieškinio reikalavimams, atsižvelgiant į žalos padarymo pagrindą – nusikaltimas žmogiškumui – išskirtinumą, ieškinio senatis netaikytina (tai nustatančios materialiosios teisės normos nebuvimas vertintinas kaip teisės spraga, kuri nagrinėjamu atveju užpildytina *ad hoc*).⁶⁶ Taigi, šiuo atveju į bendruosius principus referuojama kaip į vieną iš būdų (šalia analogijos taikymo bei tiesioginio rėmimosi Konstitucija) *ad hoc* užpildyti teisės spragą, kitaip tariant – *plėtoti* teisinę sistemą, kai tam yra konkretus poreikis.

2.2.1. Plėtojamasis argumentavimo būdas ir išėjimas už teisės ribų

Dėl teisės universalumo stokos (pasireiškiančios kaip nespėjimas prisitaikyti prie naujai besikeičiančio socialinio, ekonominio konteksto ir pan.) vadovavimasis atkuriamuoju argumentavimo būdu tokiais atvejais gali būti nepakankamas. Dar IV a. prieš mūsų erą Aristotelis minėjo, kad priimant teisinius sprendimus reikia vadovautis ne vien įstatymais: „Viešpatauti turi teisingai sutvarkyti įstatymai, o valdantysis, ar jis būtų vienas, ar jų būtų daugiau, turi turėti valdžią tais klausimais, kuriais įstatymai neįstengia pasakyti tiksliai, nes nelengva išaiškinti visiškai viską“;⁶⁶ „taigi aišku, kad [valdovas] turi būti įstatymų leidėjas ir turi būti įstatymai, tačiau jie neturi viešpatauti ten, kur jie nukrypsta [nuo to, kas teisinga]; visur kitur jie būtinai turi viešpatauti“;⁶⁷ „įstatymas, paaiškinęs tam tikrą atvejį, visa kita palieka „vadovaujantis teisingiausiu sprendimu“ nuspręsti ir sutvarkyti pareigūnams, be to, leidžia jiems daryti pataisas ten, kur tik jų patirtis parodytų geresnį būdą už nustatytas taisykles“;⁶⁸ „kai ką įmanoma aprėpti įstatymais, o kai ko neįmanoma <...> išleisti įstatymus apie viską, dėl ko bus tariamasi, yra neįmanoma“.⁶⁹ Šios išvalgos labiausiai intriguoja ne tik dėl jų autoriaus autoriteto – įdomiausia tai, kad nuomonė, jog nebūna visiškai universalus teisinio reglamentavimo, iki šių dienų išliko gyvybinga nuo vieno iš ankstyviausių analitinių politinės ir teisinės teorijos darbų. Tai savaime, net kur kas labiau negu Aristotelio autoritetas, liudija apie jos teisingumą.

Kol kas galima palikti nuošalyje diskusiją dėl to, ar įstatymų universalumo stoka, be kita ko, reiškia ir tai, kad teisės taikytojui turėtų būti suteikiama diskrecija nuo įstatymų nukrypti, t. y. savo nuožiūra priimti sprendimą vadovautis plėtojamuoju argumentavimo būdu į teisės principų taikymą. Pirmiausia, yra aktualus klausimas, ar išėjimas už teisės ribų teismo darbe apskritai yra išvengiamas – ar įstatymų visada pakaks ieškant atsakymo, kaip išspręsti teisinius ginčus. Vienas žymiausių atsakymų į šį klausimą pateiktas H. L. A. Harto: „Kiekvienoje teisinėje sistemoje visuomet yra tam tikrų teisiškai nereguliuotų atvejų, kuriais teisė tam tikru atžvilgiu nediktuoja jokie sprendimo arba jo krypties, taigi ir pati teisė yra iš dalies neapibrėžta arba neužbaigta. Jeigu tokiu atveju teisėjas turi priimti sprendimą ir neketina, kaip kadaise siūlė J. Benthamas, atsisakyti savo jurisdikcijos arba esamos teisės nereguliuojamus klausimus perduoti spręsti įstatymų leidybos institucijai, jis, užuot tiesiogiai taikęs esamą jau susiformavusią teisę, turi realizuoti savo diskreciją ir pats kurti teisę tai bylai.“⁷⁰ Iš šių pastebėjimų galima matyti, kad teisės mokslui yra aktualus požiūris, kad teismams sprendžiant ginčus neišvengiamai tenka remtis už pozityviosios teisės ribų esančiais šaltiniais.

Moksle egzistuoja ir alternatyvus požiūris, vadinamasis legalistinis požiūris, būdingas prigimtinės teisės paradigmos atstovams, o XX–XXI a. moksle vienas žymiausių šiam požiūriui atstovavusių ir jį

⁶⁶ *Aristotelis*. Politika. Vilnius: Margi raštai, 2009, p. 105 (pastr. 1282b).

⁶⁷ Ten pat, p. 117 (pastr. 1286a).

⁶⁸ Ten pat, p. 120 (pastr. 1287a).

⁶⁹ Ten pat, p. 121–122 (pastr. 1287b).

⁷⁰ *Hart H. L. A.* Teisės samprata. Vilnius: Pradai, 1997, p. 417.

plėtojusių mokslininkų yra R. Dworkinas. Pasak jo, teisė yra ne vien normų sistema, be normų teisėje dar egzistuoja principai, politinės nuostatos ir kiti standartai, kurie turi lemiamą vaidmenį teisėjui interpretuojant teisės normą ir turi būti laikomi teisės dalimi. R. Dworkinas teigia, kad net tuomet, kai jokia nustatyta taisyklė nereguliuoja bylos teisinių santykių, viena šalis vis vien turi teisę laimėti bylą, taigi net ir sunkiosiose bylose teisėjas privalo atrasti, kokios yra šalių teisės, bet ne išradinėti jų retrospektyviai.⁷¹ Jis teigia, kad nesant aiškios taisyklės vienintelį teisėtą sprendimą visais atvejais teisėjams diktuoja principai ir politiniai standartai.⁷² Pažymėtina, kad šia išvalga galima vadovautis ne tik tuomet, kai teisė apskritai nepateikia atsakymo, bet ir kai formaliojoje teisėje pateiktas reguliavimas yra abstraktus – toks, kad iš esmės logiškai nuosekliai gali būti panaudotas pagrindžiant priešingas atsakymų alternatyvas. Tokiais atvejais, remiantis prieš tai aptartu Harto ir kitų autorių požiūriu, ir šis vadinamasis implicitinis teisinis reguliavimas iš tikrųjų gali būti laikomas įneštu iš anapus teisės ribų, t. y. atrastas pasiremiant ne teisės šaltiniais. Kaip teigia R. A. Posneris, šiam požiūriui būdinga ieškant gairių byloms išspręsti nenukreipti savo žvilgsnio anapus konvencinių teisės tekstų – statutų, konstitucinių nuostatų ir precedentų.

Tačiau toks požiūris gali sukelti abejonę, ar, jeigu teisė yra uždara sistema, visos jos nuostatos gali būti išvedamos iš aukščiausią teisinę galią turinčių aktų (pastarieji koreguojami tik specialia sudėtinga tvarka, todėl tai daroma gana retai)? Jeigu atsakymas yra teigiamas, kaip tada teisė prisitaiko prie socialinio, ekonominio konteksto pokyčių, kurių minėtus aukščiausią galią turinčius aktus priėmę subjektai net negalėjo numatyti? Ar tikrai visais atvejais bet kuris profesionalas teisininkas dedukuodamas atsakymą iš aukščiausios galios akto gaus tokį patį atsakymą? Šios ir kitos abejonės jokių būdu nepaneigia legalistinio požiūrio pagrįstumo. Tačiau, žvelgiant iš mokslinės perspektyvos, leidžia laikyti pagrįstu pirmiau minėtąjį požiūrį. Šio darbo kontekste nėra reikšminga, ar tai, ką Hartas laiko už teisės ribų esančiais veiksniais, o Dworkinas – sudėtine teisės dalimi esančiais veiksniais, yra laikytina teisės dalimi. Tyrimo tikslas, objektas prasilenkia su šiuo klausimu, todėl šiame darbe vadovaujamasi kompromisine prielaida, kad ne visada sprendžiant teisinius klausimus formaliojoje teisėje eksplicitiškai išreikštas tekstas yra pakankamas surasti atsakymą. Klausimai ar veiksniai, kuriais remiantis tokiu atveju gaunama išvada, priskirtini teisei; ar teisėjai kartais teisę sukuria, ar visada tik atranda iki sprendimo priėmimo teisėje implicitiškai egzistavusį turinį, šiame darbe paliekami atviri. Atitinkamai plėtojamas argumentavimo remiantis teisės principais būdas pagal minėtą Harto ir kitų autorių pripažįstamą poziciją kartais galėtų būti laikomas išėjimu už teisės ribų, o pagal kitą poziciją – ne, tačiau šiame darbe laikomasi prielaidos, kad tokie procesai faktiškai vyksta, ir šaltiniai, kuriais yra remiamasi, vadinami esančiais už formaliosios teisės (oficialiuose, pagal valstybės konstitucinę teisę priimtuose, teisės aktuose įvardytuose šaltiniuose), kuri yra eksplicitiškai išreikšta, ribų.

Išvien su pastebėjimu apie teisės universalumo stoką tai reikštų, kad ir plėtojamas teisės principų taikymo būdas, kurį naudojant tenka sprendimą priimti remiantis šiais, už formaliosios eksplicitiškai išreikštos teisės ribų esančiais šaltiniais, yra neišvengiamas. Pavyzdžiui, sprendžiant tokius sudėtingus klausimus kaip eutanazijos, nėštumo nutraukimo įteisavimo ar uždraudimo ir aibę kitų, teisėjui neabejotinai teks atsakymo ieškoti ir moralėje. Todėl vertas dėmesio klausimas, ar šis procesas gali būti atliekamas daugiau ar mažiau kokybiškai.

---

⁷¹ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. Cambridge: Harvard University Press, 1977, p. 81.

⁷² Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. Cambridge: Harvard University Press, 1977, p. 22–28, 82.

2.2.2. J. Rawlso metodas

Vienas iš žymiausių bandymų pateikti gaires panašiems sprendimų priėmimo procesams yra J. Rawlso *reflective equilibrium* metodas.⁷³ Pavyzdžiui, L. Alexanderis ir E. Shervinas teigia, kad apskritai visi priimtini teisinio argumentavimo būdai gali būti suglausti ir suskirstyti į tris rūšis: moralinį argumentavimą taikant *reflective equilibrium* metodą, empirinį argumentavimą ir dedukciją iš autoritetinių taisyklių.⁷⁴

Šio J. Rawlso metodo pagrindas yra vadinamoji pirminė pozicija (angl. *original position*), kuri turėtų pagelbėti priimant sprendimus, kas konkrečiais atvejais laikytina teisingumu. Tai yra fiktyvus konstruktas, kurio svarbiausias bruožas yra atsiribojimas nuo daugelio tokiame sprendimui turinčių įtakos veiksnių ir rėmimasis vien grynuoju vidiniu teisingumo jausmu. Pats J. Rawlsas neneigė, kad tai tėra hipotetinė padėtis,⁷⁵ todėl tenkinančiu rezultatu laikomas maksimaliai įmanomas priartėjimas prie jos. Šis metodas pasižymi tuo, kad sprendimo priėmimas remiasi subjektyviu žmogaus vertinimu, todėl jis aktualus beveik bet kurių teisės principų naudojimui, kai nesiremiamas principo apraiškomis statutinės, precedentinės teisės normose.

J. Rawlsas šio modelio aptarimą pradeda atkreipdamas dėmesį, kad daugelyje teisinių santykių galima aptikti santykio dalyvių interesų pusiausvyrą, kuri gali būti teisinga arba ne.⁷⁶ Vertinant, ar pusiausvyra teisinga, neabejotinai įtakos turi kontekstas, susijęs tiek su faktinėmis santykio aplinkybėmis, tiek su vertintojo pažiūras formavusiomis patirtimis, tiek su visuomenės moralės normomis. Todėl, pasak Rawlso, sprendimas turi būti priimamas pasitelkiant nežinojimo uždangą (angl. *veil of ignorance*). Tai reiškia tokį sprendimo priėmimą, kai arbitras visiškai nežino, kokią įtaką sprendimas turės jam pačiam; visiškai nežino savo padėties visuomenėje – klasinės pozicijos ar socialinio statuso; nežino, kiek jam yra pasisekę įgimtų vertybių ir gebėjimų paskirstyme, savo intelekto, fizinės jėgos ir pan.; vertintojui taip pat nežinoma jo paties gėrio samprata, racionalaus gyvenimo plano detalės, tokios asmeninės psichologinės savybės kaip baimė rizikuoti, polinkis į optimizmą ar pesimizmą; nežinojimas savo visuomenės ekonominės, politinės padėties ar išsivystymo lygio ilgalaikėje civilizacijos raidos perspektyvoje; vertintojo nežinojimas, kuriai kartais jis priklauso; ir pan.⁷⁷ Pirminės padėties nežinojimo uždanga leistų matyti tik tai, kad jų visuomenė pavaldė teisingumui bei visiems standartams, kuriuos jis suponuoja; turėti bendrųjų žinių apie žmonių visuomenę; suvokimą apie politinius procesus ir ekonomikos teorijos principus; visuomenės organizavimo pagrindus ir žmogaus psichologijos dėsnius; kitokią bendro pobūdžio informaciją apie teisingumą.⁷⁸ Rawlsas teigia, kad toks sprendimų priėmimas, suderintas su maksimaliai didžiausios teisingumo koncepcijų įvairovės apsvaistymu, veda į *reflective equilibrium* būklę.⁷⁹

Verta atkreipti dėmesį, kad toks sprendimo priėmimas yra vidinio samprotavimo būdas, bet ne tekste išreiškiamo argumentavimo. Todėl jo seka neatsispindi rašytiniame akte, kuriuo buvo išspręstas teisinis klausimas. Jeigu sprendimas būtų priimamas tokiu būdu, kuris, pasak J. Rawlso, yra nepageidautinas, galutiniame dokumente išvados pagrindimas (savo išsamumu) smarkiai nesiskirtų nuo atvejų, kai buvo vadovaujamas skatintinu modeliu, tačiau turės įtakos galutinei išvadai. Todėl Rawlso

---

⁷³ Dworkin R. *Justice for Hedgehogs*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2011, p. 63; Peczenik A. *On Law and Reason*. Springer, 2008, p. 86, 105; McLeod I. *Legal Theory*. Fourth Edition. Hampshire: Palgrave MacMillan, 2007, p. 179; Alexander L., Shervin E. *Demystifying Legal Reasoning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 64; Alexander L., Kress K. *Against Legal Principles*. Law and Interpretation. Essays in Legal Philosophy. Oxford: Clarendon Press, 1995, p. 306; Marmor A. *Interpretation and Legal Theory*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 47.

⁷⁴ Alexander L., Shervin E. *Demystifying Legal Reasoning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 63.

⁷⁵ Rawls J. *A Theory of Justice*. A Revised Edition. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1999, p. 43, 104.

⁷⁶ Ten pat, p. 104.

⁷⁷ Ten pat, p. 118.

⁷⁸ Ten pat, p. 119.

⁷⁹ Ten pat, p. 18, 42.

pasiūlytasis modelis labiausiai orientuotas į aukštesnį materialinio teisingumo standartų užtikrinimą, bet ne į teisinio argumentavimo kokybės siekį.

Vienas iš svarbesnių teisingumo koncepcijos aspektų, kurį užtikrinti padeda J. Rawlso siūlomas modelis, yra asmenų lygybė, kuri pasiekama su pirmine pozicija sietinu didesniu arbitro nešališkumu. Pats nežinojimo uždangos aprašymas neatsitiktinai pradedamas veiksmu, kuris beveik galėtų pretenduoti į šališkumo sąvokos apibrėžimą – sprendimo įtaka pačiam vertintojui. J. Rawlsas nurodė, kad, siekiant deramai atskleisti teisingumo sąvoką, arbitras, be to, turėtų atsiriboti nuo žinojimo apie savo padėtį visuomenėje. Empiriškai ištyrus yra paaiškėję, kad pastarasis veiksnys yra vienas iš potencialiai turinčių įtakos priimant teisinius sprendimus – buvo aptiktas ryšys tarp sprendimo palankumo ir kaltinamojo bei arbitro artimumo arba atitolimo pagal socialinio statuso kriterijų.⁸⁰ Panašių veiksmų įtaka aptikta ir daugelyje kitų veiksmų, pavyzdžiui, moterys teisėjos baudžiamosiose bylose priima palankesnius sprendimus moterų atžvilgiu, negu teisėjai vyrai.⁸¹ Remiantis kitais autoriais, statistiškai reikšmingi rodikliai patvirtina, kad vyrai ir moterys teisėjai linkę priimti skirtingus sprendimus bylose dėl diskriminavimo lyties pagrindu: teisėjai vyrai rečiau konstatuodavo diskriminacijos faktą.⁸² Įdomu ir tai, kad vyrų balsavimui seksualinės diskriminacijos bylose įtakos turėjo tai, ar kolegijoje bent viena moteris teisėja.⁸³ Tyrimai su prisiekusiaisiais rodo, jog įtakos sprendimui turi ir tokie veiksniai kaip kaltinamojo patrauklumas, socialinis bei ekonominis statusas, rasė ir kiti veiksniai.⁸⁴

J. Rawlso modeliu siūloma siekti tokius veiksmus atidėti į šalį, kad išvardytosios ir panašios tendencijos išnyktų arba bent taptų retesnės. Tai pasiekus būtų užtikrintas aukštesnis asmenų lygybės prieš įstatymą užtikrinimo lygis – akivaizdi koreliacija tarp sprendimų turinio ir tokio veiksmo kaip teisėjo lytis, rasė ir pan. leidžia pagrįstai manyti, jog buvo nukrypta nuo reikalavimo analogiškas bylas spręsti analogiškai, panašiose bylose buvo nepagrįstai priimti skirtingi sprendimai, skirtingose – nepagrįstai nenukrypta nuo ankstesnių precedentų ir t. t.

Čia taip pat reikėtų pabrėžti, kad Rawlso nurodytų veiksmų įtaka (be kita ko, ir šališkumas) gali pasireikšti asmeniui pačiam to net nesuvokiant – pasaulio teisės moksle ir praktikoje (galbūt iš dalies ir dėl J. Rawlso teorijos įtakos) jau kurį laiką pabrėžiama vadinamojo implicitinio šališkumo problema.⁸⁵ Į ją atkreipiamas dėmesys ir prieš pradedant teismo procesą, kuriame dalyvauja visuomenės atstovai prisiekusieji, instruktuojant juos pačius atkreipti dėmesį į savo implicitinio šališkumo grėsmę.⁸⁶ Pavyzdžiui, Kalifornijos teisėjų tarybos 2012 m. patvirtintuose teismo prisiekusiųjų instruktavimo nurodymuose, prieš prasidedant bylos svarstymui, rekomenduojama prisiekusiesiems išsakyti tekstą, kuriame būtų šie pastebėjimai: „Kiekvienas iš mūsų turi šališkumo polinkių dėl tam tikrų įsivaizdavimų ar stereotipų apie kitus žmones. Mes galime žinoti apie kai kuriuos savo šališkumo polinkius, nors ir nesidalyti tuo su kitais. Mes galime ir nevisiškai žinoti apie kai kuriuos kitus mūsų šališkumo polinkius. Mūsų šališkumo polinkiai dažnai turi įtakos mūsų palankiam arba nepalankiam elgesiui su kitais

⁸⁰ *Gumbis J.* Teisinė diskrecija: socialinis požiūris // *Teisė*, 2004, Nr. 52.

⁸¹ *Brewer N., Williams K. D.* *Psychology and Law. An Empirical Perspective.* New York: The Guilford Press, 2005, p. 466–468.

⁸² *George T.* Court Fixing // *Arizona Law Review*, 2001, Nr. 431, p. 21.

⁸³ *Posner R. A.* *How Judges Think.* Harvard: Harvard University Press, 2008, p. 31.

⁸⁴ *Brewer N., Williams K. D.* *Psychology and Law. An Empirical Perspective.* New York: The Guilford Press, 2005, p. 386–388.

⁸⁵ *Kang J. et al.* Implicit Bias in the Courtroom // *UCLA Law Review*, 2012, Nr. 59; *Lee A.* Unconscious Bias Theory in Employment Discrimination Litigation // *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*, 2005, Nr. 40, p. 481–503; *Staats C.* Implicit Bias Review. Prieiga per internetą: <http://kirwaninstitute.osu.edu/docs/SOTS-Implicit_Bias.pdf> [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.].

⁸⁶ Judicial Council of California Civil Jury Instructions, p. 31. Prieiga per internetą: <http://www.courts.ca.gov/partners/documents/caci_2013_edition.pdf> [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.]; *Staats C.* Implicit Bias Review, p. 71. Prieiga per internetą: <http://kirwaninstitute.osu.edu/docs/SOTS-Implicit_Bias.pdf> [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.].

žmonėmis. Jie gali paveikti mūsų mintis, kaip mes atsimeiname, ką mes matome ir girdime, kuriais žmonėmis tikime ar netikime ir kaip mes priimame svarbius sprendimus.⁸⁷

Vadovavimasis visomis šiomis gairėmis padėtų pašalinti svarbias plėtojamojo teisės principų taikymo keliamas grėsmes. Tada jis pasižymėtų dauguma pranašumų ir neturėtų trūkumų, kurie būdingi atkuriamajam teisės principų taikymo būdai. Tačiau, kaip buvo minėta, Rawlso *reflective equilibrium* metodo panaudojimo eiga tekste, kuriame pateikiamas sprendimas, neatsispindi. Todėl neįmanoma tiksliai nustatyti ar užtikrinti, kad jis išties bus naudojamas. Dėl to tikėtina, kad daug sprendimų, priimtų vadovaujantis plėtojamojo teisės principų taikymo metodu, būtų priimti su nepageidautinų subjektyvių veiksnių įtaka. Dėl to, kad Rawlso nurodytų nepageidautinų veiksnių įtaka argumentavime neatsispindi ir apskritai yra sunkiai aptinkama, jo išvalgų naudojimas yra kiekvieno asmeninė, iš dalies ir moralinė, atsakomybė. Kadangi joms neatsispindint tekstiniam argumentavime, asmenims vis vien galėtų kilti pagrįstų abejonių, ar nepageidautini veiksniai nepasireiškė priimant sprendimą, naudinga pasitelkti priemones, kurios papildomai padėtų užtikrinti sprendimų įtikinamumą, tuo neleidžiant kilti minėtoms abejonėms.

2.3. Ryšys su teisės principų svėrimu ir balansavimu

Teisės principų taikymas neretai analizuojamas per svėrimo ir balansavimo metodo aspektą,⁸⁸ todėl vertėtų atkreipti dėmesį į jo ryšį su šiame darbe aptariamais atkuriamuoju ir plėtojamoju argumentavimo būdais. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje svėrimas ir balansavimas iš dalies siejamas su proporcingumo principu (testu): Konstitucinis Teismas 1999 m. kovo 16 d. nutarime konstatavo, jog „Konstitucijos saugomų vertybių sandūroje turi būti rasti sprendimai, užtikrinantys, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota <...>“.⁸⁹ Taigi, pasakoma tai, kad, visų pirma, konstitucinės vertybės (neabejotinai ir principai) sudaro darnią sistemą ir, antra, vertybių sandūroje reikia ieškoti sprendimų, užtikrinančių *pusiausvyrą* tarp jų. Pastebėtina, jog Konstitucinio Teismo „pusiausvyros“ koncepcija panaši į Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau vadinama – EŽTT) „tinkamo balanso“ (angl. *fair balance*) koncepciją. EŽTT yra pasisakęs, kad Konvencijos paskirtis yra nustatyti sąžiningiausią pusiausvyrą tarp pagarbos visuomenės pagrindiniams interesams ir fundamentalių individo teisių gynimo reikalavimų.⁹⁰ Koks tos pusiausvyros turinys, tiksliai pasakyti neįmanoma, kadangi tai priklauso nuo konkretaus konteksto ir aplinkybių. Pavyzdžiui, analizuojant EŽTT praktiką privatumo apsaugos ir saviraiškos laisvės konflikto kontekste konstatuotina, kad pirmenybė privataus gyvenimo neliečiamybei ar saviraiškos laisvei teikiama atsižvelgiant tiek į objektyvius kriterijus, tokius kaip asmens statusas (pvz., viešojo ar privataus asmens teisės yra ribojamos), įstatymuose numatyti atitinkamos teisės ribojimo pagrindai, tiek į tokius kriterijus kaip visuomenės interesas žinoti, ribojimo proporcingumas ir atitiktis teisėtam tikslui, taip pat būtinumas demokratinėje visuomenėje.⁹¹

⁸⁷ Judicial Council of California Civil Jury Instructions, p. 31. Prieiga per internetą:

http://www.courts.ca.gov/partners/documents/caci_2013_edition.pdf [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.].

⁸⁸ Žr., pvz., Alexy R. Balancing, Constitutional Review and Representation // International Journal of Constitutional Law, 2005, Nr. 4, p. 572; Barak A. The Judge in a Democracy. Princeton: Princeton University Press, 2006, p. 164; Klatt M. Taking Rights less Seriously. A Structural Analysis of Judicial Discretion // Ratio Juris, 2007, Nr. 20, p. 518; Belūnienė L. Konstitucinių vertybių pusiausvyra ir jos pagrindimas konstitucinėje jurisprudencijoje // Konstitucinė jurisprudencija, 2008, Nr. 2 (10), p. 134; ir kt.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 104-4675.

⁹⁰ Soering v. United Kingdom. Series A, No 161; Application No 14038/88. Par. 89.

⁹¹ Lankauskas M. Balansavimas tarp teisės į privatumą ir saviraiškos laisvės Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje // Teisės problemos, 2007, Nr. 2 (56), p. 116.

Tiesa, anksčiau minėtame pavyzdyje kalbama apie „sunormintus“ principus, kai abstraktūs principai (t. y. privataus gyvenimo neliečiamumas ir saviraiškos laisvė) yra konkrečiai apibrėžti Konvencijos 8 ir 10 straipsniuose⁹², todėl ieškant pusiausvyros tarp jų kaip kurie kriterijai yra pakankamai aiškūs (pavyzdžiui, teisės apribojimo pagrindas įstatymuose). Nors būtinumo demokratinėje visuomenėje kriterijus ir yra eksplacitiškai nustatytas Konvencijos tekste, pats šio kriterijaus turinys yra vertinamojo pobūdžio. Tas pats pasakytina ir apie ribojimo proporcingumą.

Taigi, pusiausvyros radimas yra pakankamai sudėtingas net kai yra gana aiškiai apibrėžti kriterijai. Jeigu konkuruojantys principai yra labai abstraktaus pobūdžio (pvz., konstitucinis teisinės valstybės principas), pusiausvyros paieška tampa labai sudėtingu uždaviniu ir be kūrybiško teismo požiūrio išsiversti negalima. Čia vertėtų paminėti J. Habermasą, kuris kritikuodamas R. Alexy konstitucinių teisių teoriją tvirtina, kad skirtingų principų „svėrimas“ yra arba subjektyvus, arba neatspindi realybės pagal įprastus standartus ir hierarchijas, kadangi nėra racionalių standartų, kuriais remiantis toks „svėrimas“ gali būti atliekamas, ir nurodo, kad svėrimas turi būti atliekamas su aiškaus pranašumo individo teisėms suteikimu, jeigu tai suprantama kaip racionalu.⁹³

Principų naudojimas svėrimo ir balansavimo būdu gali būti siejamas su abiem šiame darbe išskiriamais argumentavimo būdais – tiek su atkuriamuoju, tiek ir su plėtojamoju. Vadovavimasis jais taikant principus kartais gali būti pasitelkiamas kaip vienas iš principų svėrimo ir balansavimo etapų arba argumentų, pagrindžiančių prioriteto teikimą vienam iš besirungiančių principų. Tačiau jie gali būti naudojami ir nebūtinai vadovaujantis svėrimo ir balansavimo koncepcija, pavyzdžiui, sprendžiant, ar pasirėmus teisės principu derėtų nukrypti nuo pažodinio teisės normos aiškinimo.

2.4. Atkuriamojo ir plėtojamojo teisės principų taikymo būdų pranašumai ir trūkumai

Kaip buvo minėta, abu aptariami teisės principų taikymo būdai pasižymi savitais pranašumais ir trūkumais. Tačiau dėl aptariamo klausimo sudėtingumo reiktų atskirai įvertinti, ką tai reiškia. Šiame darbo skyriuje pirmiausia plačiau aptariami ir apibendrinami jau minėti pranašumai ir trūkumai bei pateikiami dar neminėtieji (nagrinėjamų dviejų požiūrių ryšio su hermeneutiniu ratu aspektas).

2.4.1. Skirtingas teisinis apibrėžtumas

Pagrindinis atkuriamojo argumentavimo būdo pranašumas ir plėtojamojo trūkumas yra teisinis apibrėžtumas, kuris labiau būdingas atkuriamajam būdui. Kada neperžengiant diskrecijos ribų priimamas sprendimas yra nuosekliai pagrindžiamas konkrečiomis statutinėmis ar precedentinėmis normomis, sprendimas gali būti labiau įtikinamas, atitinkamai ir labiau užtikrinantis procedūrinio teisingumo siekį. Aiškiai matomi kriterijai, kuriais vadovaujantis buvo įgyvendinta diskrecija, palieka mažiau pagrindo abejonėms, kad sprendimui turėjo įtakos nepageidautini subjektyvūs veiksniai, jis buvo šališkas. Taip pat atkuriamuoju teisės principų taikymo būdu priimamas sprendimas gali būti lengviau nuspėjamas, kadangi jis priimamas vadovaujantis viešai iš anksto paskelbtais teisės sistemoje įtvirtintais

⁹² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Roma, 1950 metų lapkričio 4 diena // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

⁹³ Habermas J. *Between Facts and Norms*. MIT Press, 1998, p. 259.

kriterijais – principų apraiškomis statutinės ir precedentinės teisės normose. Kada į jas nėra atsižvelgiama, sprendimo prognozavimas, priėmimas reikalauja mažiau analitinio darbo, tačiau tikėtina, kad toks spėjimas būtų mažiau tikslus ir nepatikimas. Labai svarbu yra tai, kad atkuriamasis teisės principų taikymo būdas sudaro palankesnes prielaidas teisės sistemos integralumui, asmenų lygybei prieš įstatymą užtikrinti. Jeigu nėra atsižvelgiama į tai, koks svoris buvo teikiamas principui anksčiau sprestose precedentinėse bylose, atsiranda didelė tikimybė nukrypti nuo asmenų lygybės principo, kas, kaip ir kiti minėti aspektai, gali paskatinti nepasitenkinimą teismų darbo kokybe, nepasitikėjimą teismais ir apskritai menkesnį teisinės sistemos autoritetą.

Antra vertus, atkuriamasis teisės principų taikymo būdas yra susijęs su griežtesniu teisėjo diskrecijos suvaržymu, o jis atitinkamai su mažiau materialinio teisingumo, ekonominio naudingumo standartus atitinkančiais sprendimais, ir dėl to plėtojamasis argumentavimo būdas galėtų būti laikomas pranašesniu. Tačiau ši grėsmė gali būti numalšinta – aptariamoje situacijoje tai ne tiek atkuriamojo argumentavimo būdo trūkumas, kiek jo netinkamo taikymo pasekmė. Pirmiausia, materialinis teisingumas ir ekonominis naudingumas yra neatsiejama teisės principų sistemos sudėtinė dalis (jeigu kažkurioje sistemoje taip nėra, tai yra kita opi problema, kuri turėtų būti neatidėliotinai sprendžiama). Dėl to atsižvelgimas į ankstesnes principo apraiškas reikštų atsižvelgimą ir į teisingumo bei naudingumo standartus. Tokiu būdu atkuriamasis teisės principų taikymo būdas gali būti su jais suderinamas.

Kita priežastis, kodėl aptariami principų taikymo būdai skatintini, yra susijusi su atkuriamojo ir plėtojamąjo teisės principų taikymo būdų tarpusavio ryšiu. Iš to, kaip jie buvo aptarti, galima daryti išvadą, kad atkuriamasis yra toks, kai argumentuojama remiantis taikomo principo apraiškomis statutinėje, precedentinėje teisėje, o plėtojamasis – kai argumentavimas yra tik konstatuojamojo pobūdžio ir sprendimas priimamas vadovaujantis vidiniu arbitro vertinimu (tai gali reikšti intuityvų atsižvelgimą integruotai į moralę, praktinius argumentus ir teisės sistemoje nusistovėjusius standartus). Taip juos suprantant, šie būdai nebūtų visiškai atskiri – atkuriamasis teisės principų taikymo būdas reikštų kartu ir plėtojamąjį, tik papildant konkrečiu atsižvelgimu į teisės sistemos kontekstą bei sumažinant su šališkumu sietinų subjektinių veiksnių įtakos riziką. Taigi, grįžtant prie esmės, jeigu atkuriamasis taikymas kartu apima ir plėtojamąjį, kyla klausimas, ar jų pateikiami atsakymai gali būti skirtingi ir, jei taip, kas gali nulemti jų skirtingumą? Kaip buvo minėta, vadovaujantis plėtojamuoju argumentavimo būdu, vienas iš išvadų nulemiančių veiksnių gali būti susiformavęs arbitro įsitikinimas apie teisės principo turinį ir svorį. Jeigu šis arbitras yra susipažinęs su teisės sistema, tada joje nusistovėjusi atitinkamo principo samprata neabejotinai bus prisidėjusi prie jo įsitikinimo susiformavimo. Jeigu nebūtų papildomų veiksnių ir arbitras visada būtų išsamiai susipažinęs su teisės sistema, tada jo intuityvus sprendimas būtų panašus į atkuriamuoju teisės principų taikymo būdu gaunamą sprendimą. Tačiau svarbus skirtumas tokiu atveju būtų sprendimo pagrindimo atspindėjimas tekstine išraiška, kuris, kaip buvo minėta, yra naudingas daugeliu atžvilgių. Atsakymai galėtų skirtis, kada plėtojamuoju taikymo būdu besivadovaujantis asmuo atsižvelgia į teisėje neįtvirtintus veiksnius bei kada kyla teisės sistemos plėtojimo poreikis. Teisėje neįtvirtinti veiksniai gali būti arba vienareikšmiškai nepageidautini (subjektyvūs, sietini su asmens šališkumu), arba tokie, kurie yra reikalingi norint teisę pritaikyti prie visuomeninių santykių dinamikos. Pastarasis atvejis paskesniame darbo poskyryje bus aptartas atskirai. Visais kitais atvejais galima matyti, kad šiuos du taikymo būdus sieja sudėtingas ryšys, dėl kurio juos tinkamai panaudojus gali sutapti.

2.4.2. Nepageidautinų subjektyvių veiksnių įtakos rizika

Subjektyvių veiksnių įtakos rizika sprendžiant teisinius klausimus yra labai tikėtina. Vienas iš pavyzdžių, kada ji gali ypač pasireikšti, yra nustatant neturtinės žalos dydį. Lietuvos teisėje neturtinė žala

apibrėžiama kaip „asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais“.⁹⁴ Teisės moksle ir praktikoje pateikiami tik abstraktūs kriterijai, kurie nesudaro galimybės visada aiškiai ir vienareikšmiškai įvertinti tokios žalos dydį.⁹⁵ Taip yra todėl, kad neegzistuoja joks formalus standartas išmatuoti tokius subtilius dalykus kaip dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, sukrėtimai, pažeminimas ir pan. Vienintelis mechanizmas, kuriuo įmanoma juos išmatuoti, yra žmogiškoji sąmonė. Bene vieninteliai tokiu atveju galimi argumentai, padedantys nustatyti dydį, tėra apibūdinantys pačių neteisėtų veiksmų sunkumą ir fizinės asmens elgsenos pokyčius, nulemtus emocinės būsenos. Tačiau šiuos dalykus siejanti tarpinė grandis – vidinė emocinė žmogaus būseną gali būti išmatuojama tik individualiai vertintojui įsijaučiant į nukentėjusiojo padėtį. Dėl to, kad šitoks vertinimo procesas yra ne loginis, analitinis, galima manyti, jog patirtos neturtinės žalos dydžio įvertinimas daugiausia yra intuityvus procesas.

Tačiau manytina, kad ir susiduriant su kitomis teisinėmis kategorijomis, kaip nurodo R. Alexy, „tais atvejais, kai tam tikros bylos sprendimo nėra įmanoma logiškai išvesti nei iš teisės normų, nei iš bet kurios kitos sistemos, kurios teiginiai patys savaime nekelia abejonių, nei įrodyti to sprendimo pagrįstumą taikant metodologijos taisykles, sprendimą turinčiam priimti subjektui atsiveria erdvė, kurioje jis laisvai, nevaržomas nei teisės normų, nei metodologinių taisyklių, nei kokios nors teisinės sistemos teiginių, gali rinktis vieną iš daugelio įmanomų sprendimų“.⁹⁶ Na, o tokia diskrecija atveria grėsmę, kad jos ribose sprendimus nulems dalykai, kurie ne tik nepriskirtini prie oficialių ar neoficialių teisės šaltinių, bet ir apskritai nepageidautini teisėjo sprendimą nulemiančių veiksnių vaidmenyje.⁹⁷ Kaip teigia anksčiau cituotas R. Alexy, teisės taikytojui neretai tenka atlikti *vertinimo* veiksmą, kurio neišvengiamumas moksle yra nuolat pabrėžiamas kaip viena pagrindinių teisinės metodologijos problemų.⁹⁸ Pasak jo, nors nurodomos galimos išeitys iš šios padėties, tačiau jos dar nėra pakankamai pažengusios, kad galėtų visiškai eliminuoti subjektyvių veiksnių įtaką.⁹⁹

Kaip buvo minėta, plėtojamas teisės principų taikymas gali būti siejamas su didesne rizika, kad galutiniam atsakymui turės įtakos nepageidautini subjektyvūs veiksniai. Tačiau galima pagrįstai abejoti, ar atkuriamasis teisės principų taikymo būdas visiškai eliminuoja nurodytų grėsmių pasireiškimo tikimybę.

Atkuriamasis teisės principų taikymas remiasi tokia vertinamąja kategorija kaip situacijų panašumas. Be to, pakankamas to paties panašumo standartas gali skirtis priklausomai nuo principo svorio, kurį lemia jo paplitimas. Taip pat netinkamas atkuriamojo būdo taikymas galėtų būti atliekamas selektyviai pasirenkant principo apraiškas, kurios tik pateisina išankstinį nusistatymą (galimai subjektyvų, šališką), tačiau realiai neužtikrina atkuriamojo būdo tikslų.

Tačiau manytina, kad šie trūkumai visiškai nediskredituoja atkuriamojo argumentavimo būdo. Net jei jis visiškai neeliminuoja aptariamą riziką, naudinga vien tai, kad jis ją sumažina. Be to, šios grėsmės sietinos su netinkamu jo taikymu, o deramai vadovaujantis aptariamais kanonais, jos numalšinamos. Todėl reikia turėti omenyje, kad abu požiūriai negali būti laikomi visiškai pašalinančiais nepageidautinų subjektyvių veiksnių įtakos riziką, tačiau jų neturėtų būti atsakoma vien dėl šios priežasties.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁹⁵ *Ambrasienė D., Baranauskas E.* Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. 3-iasis leid. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 196; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1998 m. birželio 11 d. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7 str., 7-1 str. ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, apžvalga Nr. A2-9.

⁹⁶ Alexy R. Teisinio argumentavimo teorija. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 22.

⁹⁷ *Cravens S. M. R.* Judging Discretion: Contexts for Understanding the Role of Judgment // University of Miami Law Review, 2010, Nr. 64.

⁹⁸ Alexy R. Teisinio argumentavimo teorija. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 23–24.

⁹⁹ Ten pat, p. 31.

2.4.3. Ryšys su teisės raida

Atskirai galima atkreipti dėmesį į atkuriamojo principų taikymo būdo ryšį su teisės sistemos raidos procesu. Kaip buvo minėta, pasak Aristotelio, Harto, kartais taikant teisę rašytiniai teisės šaltiniai gali būti nepakankami. Todėl, jeigu be išlygų vadovautumėmės tik atkuriamuoju būdu, naujai atskleidžiamas teisės turinys būtų randamas remiantis jau anksčiau atskleistu teisės turiniu. Dėl to susiformuotų savotiškas teisės sistemos uždaramas – aiškinimo šaltiniu tampa pats aiškinamas objektas.

Su aptariamuoju klausimu yra susijusi hermeneutinio rato koncepcija. A. Peczenikas teigė, kad, ieškant atsakymų į teisinius klausimus, be kita ko, tenka susidurti su hermeneutinio rato koncepcija. Jis pasitelkia Stegmüllerio suformuluotą šios sąvokos apibrėžimą, pagal kurį kultūrinio produkto visuma gali būti suvokta tik suvokus jos sudedamąsias dalis, kurios taip pat gali būti suvoktos tik suvokus visumą.¹⁰⁰ Pasak Peczeniko, sprendžiant tokius klausimus kaip žalos atlyginimas, tai reikš suvokimą ir svėrimą argumentų iš teorijos (pvz., pakankamo priešastinio ryšio klausimas), su tikslais susijusių argumentų bei iš autoritetų (pvz., teismų precedentų) kylančių argumentų.¹⁰¹ Nors cituojamas autorius nuodugniau neaptaria hermeneutinio rato ir teisės klausimų sąsajų, galima suprasti, kad pastarąsias argumentų rūšis jis prilygina atskiroms dalims, kurių visuma yra atsakymą pagrindžiantis svoris.

R. Zippeliusas teigia, kad šis paradoksas gali būti suvestas į teisingumo kategorijos (kuri Lietuvos teisinėje sistemoje neretai įvardijama vienu iš teisės principų) paieškas. Pasak jo, išsiaiškinti, kas visuomenėje yra laikoma teisinga, galima ieškant, koks yra visuomenės daugumos sutarimas. Toks sutarimas paprastai geriausiai atsispindi teisės normose ir principuose, kadangi jie yra ilgo teisės formavimosi, kuriam turi įtakos formalūs bei neformalūs visuomeniniai veiksniai ir natūralios pasiteinančių taisyklių atrankos dėsniai, rezultatas. Todėl teisingumo paieška gali būti vykdoma sistemiškai interpretuojant teisę. Taip sukuriamas hermeneutinis ratas, dėl kurio teisė tampa uždara sistema.¹⁰²

Kaip galima matyti, hermeneutinio rato koncepcijos ryšys su teise traktuojamas gana įvairiai. Šiam darbui aktualiausia jo adaptacija yra vienu iš kintamųjų laikant teisės principą, o kitu – statutinės ir precedentinės teisės normų visumą. Čia, išeinant už tradiciškai suvokiamos hermeneutinio rato koncepcijos ribų, galima išvelgti problemą – kaip teisės principas gali atskleisti teisės normų prasmę, jeigu jo paties prasmę atskleidžia šios teisės normos. Tada lieka neaišku, kaip turi būti kuriamos pirmosios teisės normos ir pirmieji teismų precedentai, iš kurių vėliau yra išskaitomas visos vėliau atskleidžiamos teisės turinys. Taip pat neaišku, ir kaip teisė plėtojasi, kinta, prisitaiko prie naujų sąlygų.

Tai leidžia pamatyti, kad atkuriamasis argumentavimo būdas susiaurina teisės plėtojimo per teisės principus galimybes. Tačiau teisės principų paplitimas teismų sprendimų motyvuose liudija, kad teisė yra labai dažnai plėtojama remiantis jais. Tai reiškia, kad atkuriamasis teisės principų taikymo būdas nėra pakankamas, norint pasiekti, kad teisė nebūtų statiška, deramai prisitaikytų prie dinamiškų visuomeninių santykių pulso. Žinoma, iš dalies nukrypimą nuo nusistovėjusio teisės principų turinio ar susiklosčiusios teisės praktikos gali numatyti teisės sistemoje įtvirtinti kriterijai. Tačiau ir jiems patiems galioja minėta neišbaigtumo savybė, todėl tektų susidurti su poreikiu išeiti už teisės turinio interpretuojant ir juos. Be to, kaip jau buvo aptarta nagrinėjant Aristotelio išvalgas, teisės sistemos lingvistinės išraiškos neišbaigtumas yra neišvengiamas. O, net jam ypač smarkiai išsiplėtus, neišvengiamai teks susidurti su jo senėjimu, kuris taip pat verstų atsakymo ieškoti kitur.

Dėl šių priešasčių abejotina, ar atkuriamasis modelis realiai atspindi teisės praktikoje vykstančius procesus, kadangi viso teisės principų turinio išskaitymas remiantis vien ankstesne teise yra sunkiai

¹⁰⁰ Peczenik A. On Law and Reason. Springer, 2008, p. 106.

¹⁰¹ Ten pat, p. 106.

¹⁰² Zippelius R. Introduction to German Legal Methods. Durham: Carolina Academic Press, 2006, p. 80.

īmanomas. Tādēļ veikiausiai tiesēs aiškinimas remiasi uē tiesēs ribū slypinčiais šaltiniais. Galima pagrīstai teigtī, jog egzistuoja tam tikrū situacijū, kuriose atkuriamasis tiesēs principū taikymo būdas yra nepakankamas. Jose gali tekti remtis kitais tiesēs aiškinimo metodais, iš kuriū vienas gali būti ir plėtojamasis tiesēs principū taikymo būdas.

IV. IŠVADOS

Teisės principų taikymas gali būti atliekamas atkuriamuoju ir plėtojamoju teisės principų taikymo būdais. Žemiau pateikiamoje lentelėje, kurioje apibendrinami tyrimo rezultatai, glaustai nusakoma šių būdų esmė:

Atkuriamojo ir plėtojamojo teisės principų taikymo būdų ypatumai

Atkuriamasis teisės principų taikymas	Plėtojamas teisės principų taikymas
<i>Principų turinys išskaitomas iš ankstesnių principo veikimo apraiškų statutinėje ar precedentinėje teisėje.</i>	<i>Principų turinys išskaitomas iš šaltinių, slypinčių už formaliosios eksplicitiškai išreikštos teisės ribų – praktinių argumentų, arbitro vidinio teisingumo jausmo ir kt.</i>
<i>Remiamasi situacijų, kuriose buvo taikytas principas, panašumu į nagrinėjamą ir principo paplitimu (situacijų, kuriose pasireiškia principas, įvairovė) teisės sistemoje.</i>	<i>Tinkamas taikymas, be kita ko, gali būti užtikrinamas pasitelkiant J. Rawlso pirminės pozicijos principus, vertintojui atsiribojant nuo šalutinių nesusijusių veiksmų įtakos.</i>
<i>Prisidedama prie teisės apibrėžtumo, teismų sprendimų prognozuojamumo užtikrinimo.</i>	<i>Prisidedama prie materialiojo teisingumo, teismo sprendimo naudingumo užtikrinimo.</i>
<i>Pranašesnis, kada <u>nesusiduriama</u> su teisės plėtojimo poreikiu.</i>	<i>Pranašesnis, kai susiduriama su teisės plėtojimo poreikiu.</i>
<i>Būdingas nuosaikesnis (mažiau aktyvus) teisėjo vaidmuo, atitinkamai ir mažesnė nepageidautinų subjektyvių veiksmų įtakos rizika.</i>	<i>Būdingas kūrybiškesnis (aktyvesnis) teisėjo vaidmuo, atitinkamai ir didesnė nepageidautinų subjektyvių veiksmų įtakos rizika.</i>

Su abiem aptariamais požiūriais sietini trūkumai ir pranašumai suponuoja išvadą, kad egzistuoja poreikis taikyti principus neignoruoiant nė vieno iš jų. Atkuriamasis teisės principų taikymo būdas sudaro prielaidas išsamesniam ir labiau įtikinamam teisiniam argumentavimui. Tačiau sudėtingais atvejais, kilus teisės plėtojimo poreikiui, yra reikalingas plėtojamas teisės principų taikymo būdas, kuris padeda užtikrinti, jog bus pasiektas sprendimas, naudingesnis vertinant iš materialiojo teisingumo perspektyvos.

NAUDOTI ŠALTINIAI

I. Mokslinė literatūra

1. *Alexander L., Kress K.* Against Legal Principles // Law and Interpretation. Essays in Legal Philosophy. Oxford: Clarendon Press, 1995.
2. *Alexander L., Shervin E.* Demystifying Legal Reasoning. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
3. *Alexy R.* Balancing, Constitutional Review and Representation // International Journal of Constitutional Law, 2005, Nr. 4.
4. *Alexy R.* On the Structure of Legal Principles. Blackwell Publishers Ltd 2000, 108 Cowley Road, Oxford OX4 1JF, UK and 350 Main Street, Malden, MA 02148, USA.
5. *Alexy R.* Teisinio argumentavimo teorija. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
6. *Ambrasienė D., Baranauskas E.* Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. 3-iasis leid. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
7. *Aristotelis.* Politika. Vilnius: Margi raštai, 2009.
8. *Ávila H.* Theory of Legal Principles. Dordrecht: Springer, 2007.
9. *Barak A.* Purposive Interpretation in Law. Princeton: Princeton University Press, 2005.
10. *Barak A.* Teismo diskrecijos prigimtis ir jos reikšmė vykdant teisingumą // Justitia, 2005, 3 (57).
11. *Barak A.* The Judge in a Democracy. Princeton: Princeton University Press, 2006.
12. *Beliūnienė L.* Konstitucinių vertybių pusiausvyra ir jos pagrindimas konstitucinėje jurisprudencijoje // Konstitucinė jurisprudencija, 2008, Nr. 2 (10).
13. *Brewer N., Williams K. D.* Psychology and Law. An Empirical Perspective. New York: The Guilford Press, 2005.
14. *Cardozo B.* The Nature of the Judicial Process. New Haven: Yale University Press, 1921; 1991.
15. *Cravens S. M. R.* Judging Discretion: Contexts for Understanding the Role of Judgment // University of Miami Law Review, 2010, Nr. 64.
16. *Dworkin R.* Justice for Hedgehogs. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2011.
17. *Dworkin R.* Law's Ambitions for Itself // Virginia Law Review, 1985, vol. 71.
18. *Dworkin R.* Rimtas požiūris į teises. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
19. *Dworkin R.* Taking Rights Seriously. Cambridge: Harvard University Press, 1978.
20. *Dworkin R.* Teisės imperija. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.
21. *George T.* Court Fixing // Arizona Law Review, 2001, Nr. 431.
22. *Gumbis J.* Teisinė diskrecija: socialinis požiūris // Teisė, 2004.
23. *Habermas J.* Between Facts and Norms. MIT Press, 1998.
24. *Harbo T-I.* The Function of Proportionality Principle in EU Law // European Law Journal, 2010, vol. 16, No. 2, March.
25. *Hart H. L. A.* Teisės samprata. Vilnius: Pradai, 1997.
26. *Jankauskas K.* Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2005.
27. *Kang J. et al.* Implicit Bias in the Courtroom // UCLA Law Review, 2012, Nr. 59;
28. *Klatt M.* Taking Rights less Seriously. A Structural Analysis of Judicial Discretion // Ratio Juris, 2007, Nr. 20.
29. *Kūris E.* Konstitucijos dvasia // Jurisprudencija, 2002, t. 30 (22).
30. *Kūris E.* Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (2) // Jurisprudencija, 2002, t. 24 (16).
31. *Lankauskas M.* Balansavimas tarp teisės į privatumą ir saviraiškos laisvės Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje // Teisės problemos, 2007, Nr. 2 (56).

32. *Lastauskienė G.* Korektiško teisės principų taikymo prielaidos // Teisė, 2012, 85.
33. *Lastauskienė G.* Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos // Jurisprudencija, 2012, 19 (4).
34. *Lee A.* Unconscious Bias Theory in Employment Discrimination Litigation // Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review, 2005, Nr. 40.
35. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
36. *Marmor A.* Interpretation and Legal Theory. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2005.
37. *Mayeda G.* Between Principle and Pragmatism: The Decline of Principled Reasoning in the Jurisprudence of the McLachlin Court Supreme Court Law Review, 2010, 50 S.C.L.R. (2d).
38. *McLeod I.* Legal Theory. Fourth Edition. Hampshire: Palgrave MacMillan, 2007.
39. *Mikelėnienė D., Mikelėnas V.* Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999.
40. *Peczenik A.* On Law and Reason. Springer, 2008.
41. *Posner R. A.* How Judges Think. Harvard: Harvard University Press, 2008.
42. *Rawls J.* A Theory of Justice. A Revised Edition. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1999.
43. *Raz J.* The Authority of Law. Essays on Law and Morality. New York: Oxford University Press, Inc., 1979.
44. *Schauer F.* Law and Language. Aldershot: Dartmouth Publishing Company Ltd., 1993.
45. *Staats C.* Implicit Bias Review. Prieiga per internetą: http://keirwaninstitute.osu.edu/docs/SOTS-Implicit_Bias.pdf [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.].
46. *Šileikis E.* Teisėtų lūkesčių principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija // Konstitucinė jurisprudencija, 2010, Nr. 3 (19).
47. *Zippelius R.* Introduction to German Legal Methods. Durham: Carolina Academic Press, 2006.

II. Teisės aktai ir teismų praktika

43. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Roma, 1950 metų lapkričio 4 diena // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
44. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume // Lietuvos aidas, 1992-11-10, Nr. 220; Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
45. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 1998 m. birželio 11 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7 str., 7-1 str. ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas, apžvalga Nr. A2-9.
47. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 109-5528.
48. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2011, Nr. 118-5564.
49. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas „Dėl asmenų, patyrusių žalą dėl genocido, teisės reikalauti iš ši nusikaltimą padariusių fizinių asmenų ją atlyginti“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 141-7217.
50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl teismų precedentų ir teismo nutarties kreiptis į Konstitucinį Teismą ar administracinį teismą apskundimo“ // Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549.

51. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957, atitaisymas – 2006-11-25, Nr. 127, atitaisymas – 2006-12-16, Nr. 137.
52. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 104-4675.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. liepos 2 d. nutartis Nr. 3K-3-364/2013.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. liepos 25 d. nutartis Nr. 3K-3-417/2013.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 28 d. nutartis Nr. 3k-7-70/2011.
56. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugsėjo 1 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁴⁴⁴-2942-11.
57. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. rugsėjo 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS⁸⁵⁸-814-13.
58. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. birželio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵⁰²-1157-14.
59. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. rugpjūčio 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS²⁶¹-660-14.
60. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. sausio 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. TA⁴³⁸-1-14.
61. *Soering v. United Kingdom*. Series A, No 161; Application No 14038/88.
62. US Supreme Court. *Lochner v. New York* - 198 U.S. 45 (1906). Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/198/45/case.html>> [žiūrėta 2013-09-10].

III. Kiti šaltiniai

63. Judicial Council of California Civil Jury Instructions. Prieiga per internetą: <http://www.courts.ca.gov/partners/documents/caci_2013_edition.pdf> [žiūrėta 2013 m. lapkričio 8 d.].
64. Legal Information Institute. Cornell University Law School. *Lochner v. New York* (No. 292). Prieiga per internetą: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0198_0045_ZD1.html> [žiūrėta 2013-09-10].

S U M M A R Y

Johanas Baltrimas, Mindaugas Lankauskas

REASONING WITH LEGAL PRINCIPLES: RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT

In his dissenting opinion in *Lochner v. New York* case, O. W. Holmes famously stated that general propositions do not decide concrete cases. There are many others who claim similarly. Among them F. Schauer states that such concepts as liberty, equality do not strongly determine answers in legal questions – although not totally vague, they require additional premises in order to be applied in concrete cases. This study, among other questions, focuses on what these additional premises are when it comes to application of legal principles. Besides this, a goal is raised to seek out what views on application of legal principles are dominating in jurisprudence.

Perhaps the most important topic in the study is the matter of two perspectives to reasoning with legal principles. One of them is linked with judicial restraint, it is based on a view that contents of a legal principle can be discovered through earlier cases where it made impact on decisions of judges or legislators.

The other perspective is based on argument that positive law (the official and explicit legal texts) is not sufficient for proper dispute resolution and this is where legal principles come to aid – they are the artery through which law is supplied with moral, practical reasons.

Based on these views the reconstructive and developmental method to apply principles are contemplated. The former is perceived as analysis and comparison of earlier cases where the disputed principle had impact on judge's or legislator's decision. Among factors which ought to be evaluated are similarity of these cases to the case which is being dealt with and how widespread is the principle (the variety of these cases). The developmental method is characterized as relying on factors which lie beyond boundaries of formal explicitly expressed law (practical arguments, arbitrator's inner sense of justice, etc.). Proper application of this method *inter alia* can be ensured by the principles of J. Rawls' inner position, by arbitrator's dissociation from peripheral inappropriate, subjective factors.

Evaluation of these methods leads to conclusion that the reconstructive method contributes to legal certainty, easier foreseeing of judicial decisions, includes lesser risk of impartiality and similar factors, so it is superior when there is no or minimum need to develop the law. However, developmental method has the advantage of ensuring material justice and practical outcomes of judicial decision when it comes to cases where there is a strong need to develop the law.

Argumentavimas remiantis teisės principais: atkuriamasis ir plėtojamasis būdai. Mokslo studija / Lietuvos teisės institutas; Baltrimas J., Lankauskas M.

Redagavo: Dalia Gedzevičienė

Maketavo: Laima Valungevičiūtė

ISBN 978-9986-704-31-7 (Internetinis leidinys)